

84(218e-424)8-5
Б-658

Бисултанов
Апти

Ткъесан
финдасга

84/2102-450

Бисултанов

Апти

Б 658

ТКЪЕСАН ИНДАГІА

-34299-
94454

Стихаш

8

ГРОЗНЫЙ

«КНИГА»

1991

Отдел национально-

правоведческой литературы

С 2 (Чеч.)
Б 65

Редактор И. И. Эльсанов
Художник И. И. Жансуева

Бисултанов А. Д.

Б 65 Тень молнии: Стихи.—Грозный: «Книга», 1991. 160 с.

4702700200 — 79
Б М135(03) — 91 — 29 — 91

С 2 (Чеч.)

ISBN 5—7666—0194—8

© А. Бисултанов, 1991

Хъайбахахъ язйине байташ

(Цикл я поэма)

*...бехк боцуш мел вийначунна
лору ас.*

Мохк а боцуш цхъа а,
Теш а воцуш цхъа а,
Хилларг билгалдаккха
Хан а йоцуш цхъа а,
Кхета ваша воцуш,
Къасто верас воцуш,
Пуллакх нисло соьца,
Йийца къайле йоцуш.

Хусаманна реза
Йоцуш цлевза неI сан,
Кху дуьненна реза
Боцуш хъаьвза некъ сан,
Хъаьвза дог сан,
Хъаьвза хъаьна яьлла ойла,
Йилбаз-махах хъаьвзий,
Дов сан вахар-Iойла.

Сан когашна метта
Бовлу керла когаш.
Сан бIаьргашна метта
Бовлу керла бIаьргаш,

Серладовлий сенло
Абадера кораш,
Карладовлий денло
Азаллера хъаъркаш.

Водало со тлаккха,
Патар санна, всегош,
Цоцкъамашлахъ хIара
Маълхан дуьне дегош,
Со дIавоьху аз ду
Уггаре а шийла,
Сан са доьху барз бу
Уггаре а тийна.

Сацо доза доцуш,
ХIара дуьне мел ду,
ТIома волуш санна,
КIентан болар пел ду,
Амма деза кир ду
Къоман лазам олург,
Хийла дагахъ доцуш,
Иза карлаболу.

Эзар гирда хуьлий
И туьханан бIелиг
Некхехъ базло тлаккха,
Саттош дегIан хелиг,
Хьаланислур вац хьо
Дийна веxаш мел ву,
Къоман лазам — иза
Дагна хьийзон гел ю.

КІант пачхьалкхан ваккха
Да вуьйш болчу нехан,
Мохк паргІата баккха
Къам дуьйш болчу нехан
Цхьа зирх, цхьа хьаьрк мел ду
Умматаца дехаш,
Суна хьарамдо цо
Маьрша дуьне, эхарт.

ІиндагІа сих, дегІах
Къаьстар долчу дийнахь,
Чуьрта тІехь хан-зама
Соцур йолчу дийнахь,
Къаста йиш а йоцуш,
Сацо каш а доцуш,
Къоман лазам буьсу,
Цхьа а чаккхе йоцуш.

ХІара дуьне реза
Дина ваьлла хир хьо,
Кхуьнан йоккха къайле
Гина ваьлла хир хьо,
Иза резабина,
Уьнах воьрзур вац хьо,
Иза бІаьрга гина,
Коша воьрзур вац хьо.

Нанас лоьру духар —
Кисин марчо санна,
Вашас лоьру хІусам —
Кошан лахьта санна,

Цунна лъруш дош а
Долуш деган цийца,
Декъала а хилла,
Дорзур дац хъан дийцар.

Цийнах, царах ваьлла,
Лелон деза гуллакх,
Кошахь самаваьлла,
Дийца деза гуллакх
Диц ца дайта соьга,
Дохуш жоппий, цеттий,
Готту къоман хаттар,
Лахъа санна, сетташ.

Цунна дала жоп а
Доцуш узам боцург,
Дагна даккха цетт а
Доцуш лазам боцург,
Нана йийна кieza
Санна, холча хуттий
Со хъавзича, суна
Баьрла дуьхьал хуттий,

Сан да вийна луьра
Чирхо ву ша олий,
Сан къам дийна кьиза
Дажал ю ша олий,
Ду ша олий соьра
Даьлла стеша галат,
Готту масех корта
Болу лаьржа галарт.

— Хьснан ву хьо? — дека
Цхьа бен доцу хаттар,
— Делан ву со! — цунна
Теш ду нохчийн латта,
Шаьлтанаца дола
Дечу дена вина,
Сагла буйнахь цӀе луш,
Ваха кьобалвина.

ЦӀена дари дарна,
Со вен кхиэл а йой ша,
Сан гергарчу улийн ¹
Декъехь тангӀалкх йой ша
Шен четара боккхий,
Лаьхьа кховдабо цо,
Шен коьртара боккхий,
Чонах хулар ² йо цо.

Шен цӀийх дуьзна куьйгаш
Малхе кховдадо цо,
Пхи са болу бӀаьрг шен
Къиза карчабо цо.
Ша кхиэл кхочушъечу
Меттиган цӀе йоккхий,
ТангӀалкх коча улий,
Со цо хьалхавоккху.

Волало со таккха,
Халла, голаш егош,

¹ ЦӀийца гергарло йолчу нахаца.

² Стаг хьалауллу шад.

Ціоцкъамашлахъ хІара
Іаържа дуьне дегош,
Сан са доьху барз бу
Уггаре а тийна,
Сан ціе йоху аз ду
Уггаре а шийла.

Сан мацалла елла
Йиша ю ша олий,
Ненан кийрахъ велла
Ваша ву ша олий,
Хьалхадолу суна
И аз, шийла тевжий,
Юххе хІутту, гІийла
Белаш тіе а тевжий.

Біешерашкахъ кийрахъ
Кхаьбна луьра лаьхьа
Іеттабина хан а
ХІутту суна тіаьхьа,
Дикчу ден ціе хуьлий,
Хьалха долу дахар,
Сан куьг лоций, юххе
Долу ненан сагІа.

Деган туьша къуьйлуш
Сица дийна мел дерг,
БіарлагІашка дуьйлуш
ЦІийца тийна мел дерг,
Біаьрг къевлина хІара
Дуьне кхин ца гайта,

Вобдуш волчу суна
Го сайм кхиэлан майда.

Пайхамарша догІмаш
Добхур долчу дийнахь,
Умматана элча
Воблхур волчу дийнахь
ХІуттур йолу Іарас —
Майда ¹ йиц ца яйта,
ХІоттайича санна
Хуьлу кхиэлан майда.

Элча везчу Деле
Уммат дехна ваьлча,
Исрапилан зурма
ШолгІа екна яьлча,
ЖоьжагІатан момсар
Екон йолчу озах
Тера хуьлу кхиэлан
Сацам буьйцу оза.

Когаш боцург веьна
Хилла олу соьга,
Куьйгаш доцчо дина
Хилла олу соьга,
И ца хаза лергаш
Доцуш хила олу,
И ца довза бІаьргаш
Боцуш хила олу.

¹ Іарш-майда

Маттах хилла шад а
Бостур болу гIуллакх,
Дагах хилла тIулг а
Отур болу гIуллакх
Дита олу соьга,
Ирсе хила олу,
Сий а дитий, уьнах
Цена хила олу.

Соьга велха олу,
ТангIалкхана кьинна,
Соьга товжа олу,
Чаьлтачана синна,
Нанна хьарам хилий,
Сийлахь хила олу,
Дена ямарт хилий,
Декъал хила олу,

Дайн даьIахкаш йохка
Говза хила олу,
Кошахь маша даккха
Майра хила олу,
Да вийначух вахккал
Эсал хила олу,
Цуьнан ненах ваккхал
Оьзда хила олу.

Кхиэлан сацам хилла
Баьлла олу соьга,
Сан бехк кьастабина
Баьлла олу соьга,

Ваха веза олу,
Вела веза олу,
Лай а хилла лавттахъ
Лела веза олу.

Сан да вийна луъра
Чиrho ву ша олий,
Сан къам дийна къиза
Дажал ю ша олий,
Ду ша олий мацах
Собра даълла гIалат,
Соб ладугIий соцу
Сан кхиэлахо-гIаларт.

Цунна дала жоп а
Доцуш неIалт доцург,
Цуьнца къовса ницкъ а
Боцуш когаш боцург,
Вада кхолласелла
Ойла йохош, тIаккха
Хеза суна цуьнан
Шийла сардам баккхар:

«Хьо хьалхара вац ас
Кхуза валавинарг,
Хьо тIаьххьара вац ас
Кхунах бала бинарг,
ХIара ду хьан къоман
Малх чубуьзна латта,
Дезар ду хьан кхузахъ
ХIоллам хилла латта.

Тіома гІаттарх кхунах
Къаста амал доцуш,
Лаьттах вахарх кхунах
Вала меттиг боцуш,
Кху Хъайбахахъ хилларг
Диц ма лойла хьуна,
Цунах вала Дала
Ницкъ ма лойла хьуна!»

Бераш догуш гина
Ду ша олу соьга,
Наной богуш гина
Ду ша олу соьга,
Ду ша олу иза
Кхочушдина, лайна,
Делан неІалт гина,
Ду ша сибат дайна.

Эзар ойла ярх ша,
Чаккхе ца го бала,
Эзар нигат дарх ша,
Баста ца ло бала,
Эзар тоба дарх ша,
Къаста ца ло бала
Суна лан а буьтуш,
ДІадов Іаьржа гІаларт.

Стигланаш тіеязлуш
Хеза суна тіаккха,
Лекха лаьмнаш лахлуш
Хеза суна тіаккха,

Анайисташ гатлуш
Хеза суна тІаккха,
Дуьне, зама кърлуш
Хеза суна тІаккха.

* * *

Суна ца хууш дерг хуй,
ЗІок етташ, сан дог а дуй,
Сан мохъ а кървлий шен мІарашна юккърхъ,
Сан илли гІотту дІо херцаршна тІера,
Ша тІамарх нэс даккха кагбина букъ бен
Сох хІума ца дуьтуш лаза я кхера,
Цо овкърши кегайо, тІемашца хІуо детташ,
Цо лаьмнаш дегардо, аьрзунан мохъ бетташ;
— Хъайбаха! Хъайбаха! Хъайбаха!
Догуш ду адамаш, хъайбанаш,
Догуш ду доІанаш, есанаш,
Догуш ду сан кърман деса каш.
Со гІатта тохало — дескър цхъа пІендарш,
Со вада тохало — ескър цхъа голаш,
Вовшашна тІетелій дІахІуьтту бердаш,
Гуо лоций, дІахІуьтту гІалартийн кхоларш.
— Шу хьенан, муьлаш ду? — олу ас тІаккха,
Ма гІерта олу ас, со хьераваккха!..
ДІахецца олу ас, вита со ваха.
ГІаларташ тардала дуьйлало нахах.

Глалартийн хьалхара гуо

(Хьайбахыхь багийначийн назма)

Тпапа куйнаш дайрий шуна,
Гуо беш салтий байрий шуна,
Эхартахь бен хир дац баьхна
Къемата-де дайрий шуна?

Шийла цхьамза глортор йолуш,
Цийза длаьндарг гинллакх долуш,
Некьан баккхал суьлхьа долуш,
Къаной гулбеш байрий шуна.

Когадахар лайлахь долуш,
Меттан даар негалт долуш,
Топан биргla зизам долуш,
Бераш гулдеш дайрий шуна.

Доруш, тоьгуш марчо доцуш,
Доккхуш, доькьуш сагla доцуш,
Охкуш, кечдеш лахьта доцуш,
Синош догуш дайрий шуна.

Къа лерина маршо сзар,
Пхьа лерина Дела везар,
Шира Нашха, нохчийн безам,
Цергахь ягош яйрий шуна?

Глалартийн шозлагla гуо

(Багонза бисинчийн назма):

Луьйренаш, шу марша йойла,
Суьйренаш, шу марша йойла,

Тхо дIадоьлху ДегIастана,
Сийна Сибрех, марша Iойл.

Малх схьакхеташ хилла Сибрех,
Малх чубузуш хилла Сибрех,
Лаьттан кийрахь чартех хьогьгуш,
Тхан дай буюсу шийла Сибрех.

Малх схьакхеташ Даймохк бу тхан,
Малх чубузуш Даймохк бу тхан,
ХIора денна лаьмнаш херцаш,
Тхуна боьлхуш Даймохк бу тхан.

Доза доцу шуьйра Сибрех,
ЧIагIо йоцу хийра Сибрех,
Хьюо елхийна миска наной
Тхан дIаэцна шийла Сибрех.

Доза доьхна Даймохк бу тхан,
ЧIагIо йоьхна Даймохк бу тхан,
Сийсазийна кешнийн керташ,
Тхобга кхойкхуш Даймохк бу тхан.

Тхо тхаьш лайнарг лайна девли,
Тхайна гинарг гина девли,
Дела воцург накъост воцуш,
ХIокху хене тхо ма девли.

Лан йисина марзо ю тхан,
Ган дисина лаьмнаш ду тхан,
ДегIастанан хьаннийн кийрахь
Кхолла езаш маршо ю тхан.

Іуьйренаш, шу оха йити,
Суьйренаш, шу оха йити,
Кхин ца лела чІагІо йина,
Сийна Сибрех оха йити.

Хьалхарчу гІалартан дош

(Гонна човхъара назма)

Паччахьийн Іедалан
гІиллакхаш харцдина,
КІелвисна къена да бердах ца кхуссуш,
Тускар чохь хьулвина, и эцна,
Махках а, халкъах а ваьлла,
Цкъа кхерсташ леллачу
кІантах тарвелла,
Дуьненах къаьхкина,
бевзарех, безарех ваьлла,
Хьо эцна лийли со,
Сан беа, сан шира бала.

Дас, нанас бераца
мекарло леллол,
Шалхоне йирзинчу заманан гонехь,
Хьаан цІарца декхаро догцхьалхадаьккхина,
Хеназа верас а хилла,
Десачу аганахь деллачу беран са санна,
Дог-ойла жималле лесташ,
Хьо эцна лийли со,
Сан беа, сан шира бала.

Шен вешин багара
Вашас лан даккхал,
Саьхьаре йирзинчу заманан шовкъехь,
Рицкъанна юкъ ностуш
къонахий баьржачохь

Хьан берийн жимха а хилла,
Дицдина паргIата пхьовхана валар,
Син, дегIан мостагIа хилла,
Хьо эцна лийли со,
Сан беза, сан шира бала.

Меллаша, лерина, лазорна кхоьруш,
ХIоккхузахь хьо охьабиллина,
Чурт санна цкъа хьуна
дуьхьала хIовттина,
Цкъа сайна хьо бIаьрга гина,
Къастадан воллу со,
Хьох ваьлча хIун ю и —
Вина мохк, дайн латта олург,
Сан беза, сан шира бала.

ШозлагIчу гIалартан дош

ДIа мел даьлларг нислуш
Юхамаьччара I,
Къонахчунна йицлуш,
КIиллочунна ницкъ луш,
Хьаьдда баьчча-хан.

Къаста ца ло доза,
Малхах йочана,
Кхеллех жайнийн йоза,
Теттла базлуш, кхозу
Тулг сан кочара.

Тулга юккъехъ доллу
Нанас мехаца
Сенаш тегна долу,
Шога къайле йолу
Весет-кехат сан.

Цкъа сел чиркъе хилла
Хъераваьлладохъ,
Тпаьхъара цкъа илли
Карзахдаьлладохъ
Мел латийна къа цо
Даздеш хетар ду,
И тулг отуш, цкъа со
Бертал кхетар ву.

Сан ца хилла къай бен
Ца гуш нахана,
Сан вахаран къайле
Ер ю нахала:
«Мехкан сибат доьхна,
Тезет хлоттале,
Хъайбахах букъ тоьхна,
Сан чурт хлоттаде».

Кхоалгачу гIалартан дош

Дихкина маршонан гIемаш,
Дуьненан паччахьаш — гIемаш.
Иштта ду-кх, дахар, хьан бакъдерг,
Хьан цIарна цIе яхна бакъдерг.

Аьрру белш язъелла йогIу
Дог уьнах тарделла догIу,
Багахь туй лекъначу суна,
Го дIаьвшах юьззина гIунаш.

Деллачу маликийн бIаьргаш
Санна гуш азаллин хьаьркаш,
Со мича дIакхача гIерта,
Йохасеш гамонан керташ.

Да-нана доккха ца дийрриг,
Лулахо реза ца вийрриг
Хаьржина некъ хуьлуш хилча,
Со мича кхочур ву, мича.

Анайист хьаьхначу дийнахь,
Дагна дош хьаьхначу дийнахь,
Ас мича хьо хIара бала,
Дала ца базбина бала.

Кешнашкахь ирзош а дохуш,
Чаьлтачех иллеш а дохуш,
Кхоьлийчу серлоно вагош,
Лайна ас заманан бIагор.

Дихкина маршонан глемаш,
Дуьненан паччахьаш — глемаш.
Иштта ду-кх, дахар, хьан бакъдерг,
Хьан царна цѣ яхна бакъдерг.

ТӀаьххьарчу гӀалартан монолог

(Гонна арахьара назма)

Керт йоцуш ков дина,
Пен боцуш тхов бина,
Дуьненан гӀонжагӀехь
Ас хӀусам кхоьллира.
Кхерча яй оьллина,
Коча кӀиг ¹ оьллина,
Ойлане велира
Со, корта оьллина.

Гуттара дара сан
Ков доьллий латтадеш,
Утарма яра сан
Куьйга тхов латтабеш,
Йол-цхьалла яра сан
Меттамотт латтабеш,
Тийналла яра сан
Деган пхьор латтадеш.

МостагӀа вогӀура,
Сан хӀусам хастайой,
ДоттагӀа вогӀура,
Сан хӀусам къастайой,

¹ Уьнах, цамгарх ларвеш болу тӀулг а, иштта кхин хӀуь

Дарвелла воґура,
Вовдура, хъасталой,
Со цхьалха вуьсура,
Деган шад басталой.

Диначех ламаз сан
Кхочуш ца хуьлура,
Кхаьбначех марха а
Къобал ца хуьлура.
Къийлинарг, кхийринарг
Бала ца хуьлура,
Лийринарг, кхийлинарг
Аьтто ца хуьлура.

Дала ша дебадан
Кхобург сан дацара,
Я кхашкахь хьекъадан
Дуьйриг а дацара.
Нахаца тоян сан
Аре а яцара,
Довзалца тоян сан
Човхьа а яцара.

Хела йоI-йиша а,
Йовдуш, чухIуттура,
Бидо воI-ваша а,
Воґуш, чухIуттура,
Олучо олура,
Iуттучо Iуттура,
Цунах а башха со
Холча ца хIуттура.

Генара, гергара
Яына хан терсара,
Дагах чекх лаьхъанех
Гайгланаш шершара,
Боданехъ, серлонехъ
Бесачу кхерчара,
Бларлаглаш гиттасш,
Сих мехаш хьерчара.

Тіехъ дисна лаьттан бакъ
ДогIура, тхьуьйсура,
Довдура, ца соцуш
Ша-шега луьйчуьра,
Дуьненан аьзнаш а
Тхов кIела хуьйшура.
Олхазарш санна, уьш
Когаш тіехъ тхьуьйсура.

Сан хьаша хуьлура
Хийла ву аьлла верг,
Декъала хилла верг,
Дакъаза ваьлла верг,
Дихкинчу куьйгашца
Дуьненчу ваьлла верг,
Бихкинчу когашца
Некъ бина ваьлла верг.

ДоIанаш-м дора ас,
Деха хьакъ воццушехъ,
Нигаташ-м дора ас,
Нийса, бакъ воццушехъ,

Тіекаро ца хуьлуш,
Куьг куьйге кхоччушехь,
Сатийсам бовра сан,
НеIаре кхоччушехь.

Элчанан шапаIат
Лелачу новкъара,
Устазийн марзонаш
Лелачу новкъара
Хабарш-м кхочура
Цхьалхачу хIусаме,
Уьш довлий доьлхура,
Iесса дог дузале.

Лаьттара гIоттучу
Зуламна бIарзвелла,
Стиглара буссучу
Баланна къарвелла,
Iуьйренна къарвелла,
Суьйренна къарвелла.
Со иштта вехира,
Халбатахь тарвелла.

Амма цкъа, тийналлин
Раж йохош, бIаьрла ган
Йиш йолуш йоьссира
Цхьа нуьре бIарлагIа,
И деган дозанехь
Сецира, егаеш.
Къамеле елира,
Боданна эгаеш.

Схъавало элира,
Хъуна тѣхъ глуда ду,
Дайн весет дицдина
Вехаш верг — къутга ду.
Схъалахъо деза ахъ
Азаллин гиллакхаш,
Схъагулдан деза ахъ
Хъайн дайн мел хилла каш.

Мохъ бу ша элира,
Шемера некъ бина,
Мох бу ша элира,
Пирдовзан нег гина,
Хъаърчина тгулг хуьлуш,
Бижа дог лехна ша,
Нийсонан дуй хуьлуш,
Биса дош лехна ша.

Элира, ширачу
Тукхамийн лар ю ша,
Ченан клур хиллачу
Галанийн глар ю ша,
Тепаза дайначу
Тептарийн дош ду ша,
Дуьненан, эхартан
Юкъара бос бу ша.

ВорхIалгIа лаьттан бух
Ша бIаьрга гина ду
Элира, Iаьршан бохъ
Ша тергалбина ду,

Ша бѣарга гина ду
Даѣлахкийн гѣаланаш,
Іапказан тулгенех
Берд лобху баланаш.

Азаллехъ дуйна схѣа
Къизаллин къовкъаршлахъ
Дагначу адамийн
Даѣлахкийн овкъаршлахъ,
Элира, ша кхерста
Дезна ду балане,
Цунна бан бекхам бац
Махъшарехъ Дала бен.

Ладогѣал, элира,
Дозанаш херцаш ду,
Халкъаша ламасташ
Юха а херцош ду,
Адамийн дегнашка
Дала бакъ хьерсош ду,
Паччахъех заманан
Гуданаш хьерчаш ду.

Гой хъуна, элира,
Маршонан бѣарлагѣаш,
Лѣтта тѣхъ юха а
Гѣуьттуш ю кѣарлагѣаш,
Гѣуьттуш ду дегнашкахъ
Дийшина хѣштигаш,
Гѣуьттуш ду доѣанех
Дуйсина маъждигаш.

Дуьне ду, элира,
Къиноша даьккхина,
Бехк боцуш мел вийнарг
КъинтIера ваьккхина,
Це йоцуш мел дайна
Каш билгалдаьккхина
Даьлчий бен, туьйр доцуш,
Маьрша садаьккхина.

Элира, бакъ ду ша
Кхехьна дерг хIинцалца,
Нахана даима
Го иза цаннашца,
Лавттахь и билгалдеш
Бе эзар хилам бу,
Бух — вешин ваша вен
Бакъо ца хилар бу.

Элира, цхьа а вац
И дагчохь къийланза,
И дохош, тукхамийн
ХIу дайна хийлаза,
И дохош, пачхьалкхаш
Херцаш ша гина ду,
Паччахьаш шайн цIийла
Керчаш ша гина ду.

Элира, заманехь
Декъаза, декъала,
Хууш я ца хууш,
Хьере я хьекъале,

Хийла тѣкхийдина
Бакъ ду ша дуьйцуш дерг,
Къизалло кыйдина
Бакъ ду ша дуьйцуш дерг.

Къизалла ю хьуна
Азалла харцийинарг,
Элира, иза ю
Абаде яцийинарг,
Дала ша кхоьллича
Дуьйна схьа адамо
Мел дина дика доь
Цхьана цийн тладамо.

Хьан дайшна хийла харц
Кхиэл еш ша гина ду,
Элира, церан некъ
Ша тергалбина бу,
Дуьненахь, Дала и
Кхоьлличахьана схьа,
Ког биллал меттиг яц
Церан ций ланаза.

Цармата тлемалой
Ахь уьш ма ларалахь,
Хора а эвлаяь
Хилла ву царалахь,
Элира, сил дукха
Уьш серло езна бу,
Бода ца толийта
Уьш кыйса дезна бу.

Маршонан мах бевзаш,
Уьш кура баьхна бу,
Шайх кхета ца туьгу
Дуьне цецдаьхна бу,
Оьздалла хьекъаян
Латтанаш аьхна бу,
Элира, Гаьршашка
Некъаш уьш даьхна бу.

Майралла яц хьуна
Хьан дайша кьийсинарг,
Ваша воьн бекхам бац
Цара сатийсинарг,
Дуьненан маршо ю
Шен дуьхьа уьш эгнарг,
Делан нур — нийсо ю
Кошахь а уьш хьегнарг.

Дуьхьала мел кхеттарг
МостагIа хуьлучохь,
Шайн ваша мел хеттарг
Боданехь туьлучохь,
Элира, Шемера
Хьайбаха кхаччалца,
Седарчех эгна уьш,
Син серло кхачонза.

Элира, гIазотан
Бу хIора воьжна верг,
Са оьзда хиларна
Балане оьзна верг,

Шен деган терзапахъ
Цкъа дуьне озна верг,
Цуьнан мах бевзича,
Делан бакъ дезна верг.

Оъздаллин хІу дебо
Дала хьо кхоьल्लीна,
Элира, са дебо
Дала хьо кхоьल्लीна,
Хьайн дайшна Дала цкъа
Еллачу кьайленах,
Хьо ваккха гІертачийн
Ахь юьхь ма кІайелахь.

Иманах ца вохар
Дайрша хьоь кхийлина,
Ахь иза дицдарна,
Ша чІогІа кхийрина.
Элира, цкъа хІокху
Хьайбаха тІера дІа,
ХІуьттур ду азалле
Некъ гойту зераташ.

И стигла мехкан тхов
Бац хьуна элира,
Хьайбаха кьоман чов
Яц хьуна, элира,
Дуьненан чов ю и,
Умматийн эхь ду и,
ГІуданах массо а
Заманна тІехь ду и.

— Аллаху — акбар! — цо
Элира тӀаьххӀара,
Лаьмнаша цуьнан аз
Айдира тӀаьххӀара,
Мохь хилла кьорачу
Бердашца хьаьвзина,
Мох хилла яйра и,
Сан дагчохь тхьаьвсина.

Со иштга Хьайбахан
Кхаь даге кхаьчна ву,
ДуьххӀара кху метта
Зерата кхаьчна ву,
Гучунна гуш ву со,
Хезаш верг везаш ву,
Девзинарг нахе дӀа
Кхачадан дезаш ву.

Дерзоран байташ

Ӏесачу адаман Ӏожалла санна,
Десачу адаман тобадар санна,
Заманан маьттазло балане яьлча,
Карийнарг хуьлу сан ойлане ваьлча.

Шен динах кхоьручу беречул башха,
Харц дуьне локручу шайхачул башха,
Сийлаллин бух боцуш сайн хилар зийна,
Дуьне а сайх тера хилар ас зийна.

Чемхалг ца хуьлуш, тлулг хуьлий кочахь,
Лазаме и ктайле язло сан кочахь,
Садукъдеш хьо цуо со дуьненан бухе,
Кхин цкъа а кхиаван дахаран духе.

Дагна к'ел дош дуьллий, я'ини т'е латта,
Юха а кхолалуш сан некъан хаттар,
Иссолг'а хенан бух сан б'аьрга гайта
Ницкъ болуш хуьлу хьо, дуьненан майда.

Ишттачохь сан ойла кхес йогу дин бу,
Вахаран сан оьмар бух боцу Инн ду,
Куьйгашна урх ца гуш, когашна — латта.
Хьоду сан лехамийн букара хаттар.

Хууш дац б'ешераш ас муха ловр ду,
Я т'ома вуьсур ву, я воьжна вовр ву.
Сан тохавалар бу дуьнене кхайкхам:
«Х'ай уммат! Цкъа мукъна ладог'а хъайга!»

Эххар а дуьненан духе ца кхиъча,
Суй санна бодано д'акхоллий хиъча,
Аз гале азаллех дог дагадаллал,
Дош дазлуш кхоллало цкъа дагахьбаллам:

Б'аьрхишца б'аьрг ц'анбан йиш хилар санна,
Парг'ата сагатдан ирс хилар санна,
Дог шерех ца къехко ницкъ хилар санна.
Оьшуш дерг, хьоьгуш дерг ма дара сан а:

Цкъа лекха лам бехкаш виначу дена,
Цкъа гила къам угуш гиначу дена
Хъарамло ца хирриг цхъа кошан барз а,
Дезар-кха дуьнене цхъа иллин арз дан.

Цу дагахьбалламо дерриг а кхачош
Баьхначийн, абаден алуно бацош,
Нуьречу сибатех эхь хетта кхоллал,
Имане жамI хуьлу сан Iеса кхоллам:

Безачу кадамо лазам ца кхачабеш,
Каш кIорга ахкаро латта ца кхачадеш,
Адаман Iожалло уммат ца кхачадеш,
Цхъаъ лахьте верзаро кхечунна кхача беш,

Да велла де дицдеш верас дIаваларо,
Вешин а цIе йицъеш доттагIчун балано,
Сан дайша сел чIогIа кхийлина ойла,
Лиъча а, хир дарий хьо атта йойла.

Цу жамIo Iожаллех цкъа хьалха воккхий,
Боданан къораллех кIелхъара воккхий,
ХIолламах дегI нисдой со лаьтта вуссуш,
Эххар а цхъа къайле сан даше юссу:

Шаьлтанан боьранахь ойла а кхобуш,
Таьлсаш чохь тарбина доьзалш а кхобуш,
Гиллакхех мохк бина, майраллех — герзаш,
Баьхначу къонахийн дой суна терса!

Хъайбахахъ байташ язъйиначул
тӀаьхъа язъйна байташ

Даше мотт кхобуш, сан син меттехъ
 дижина бакъдерг,
Со цкъа а гина вац и хӀинца санна
 сел эсала,
Цо дуьне марздина сан синан хӀора а
 хъесана,
Ас хӀинца дицдина цкъа а ша
 диц ца дан хъакъдерг.
Мацца а дӀаваха дезар,
Уггаре а сийлахъ дезар.
Со волуш хилар бен, кхин хиндерг,
 хила йиш хилча,
Тахана доцуш ду, боцуш бу
 кхин цхъа а эшам.
Сан са ду кху лавттан хӀора а
 тӀулг цӀуббан кийча,
Маьрша пох доху дӀо малхо а
 дуьнене хъежар,
Йовхонна лерина доцуш.
Серлонан къайлене кхочуш.
Сан иштта гӀаттар а тӀемаша ойла ца ечу
Хенах дӀакъавстинчу сан некъан тамаша
 беца,
ПохӀмалле ваьлла со, хъаьркаша дола
 ца дечу,
БӀаьргаша дов дечу шаьш бацо
 леринчу деца,
Аз кхолладалале лерса а кхачалучу,

Южаллех коьртара чо а ца бачалучу ¹.
 Со санна хилла хир-кх цкъа суна
 гиначу суьртехь
 Назманан мукъамехь тихкина
 ламанан тарха,
 Со санна хилла хир-кх лавтта
 тлехь ялтанан буьртиг.
 Цу лаьршийн сийналлехь злаьнарша
 сгайо марха,
 Южалле мел гюьрти, некъ бсха гуш, ган
 Яьни тлехь къа доцчу адаман сужда.
 Сан букъатламарца гюьттуну цхьа азаллин
 алу,
 Сан синан хаттаршкахь лелаш ю
 абаден шело,
 Кхин цхьа а ницкъ бац со хиллачу
 хьесапе вало,
 Кхин цхьа а ирс дац со хиллачу
 хьесапехь вело.
 Кхин цхьа а глело яц со юха
 карзаха ваккха,
 Кхин цхьа а клело яц соьгара
 маршо длаяккха,
 Наха мел кхоьллинчу харцонна
 пурхалле воьрзуш,
 Ас кераюккъсехь сайн гулдина
 дуьнснан некъаш,
 Парглата довлуйтуш со вен мел
 лерина герзаш,

¹ Ца озалучу

Ас метта буьххьехь сайн гулдина
бешерийн хьскъал,
Сайна мел кечдина буржалш
ас паргата дехи,
Сайна мел аьхкина кешнаш ас
къинтира дехи.
Хьайбанах длавоьхкуш со вайа
лиънаберш доьза,
Шун лаам бух боккхуш ас
айса хаьржина некъаш.
Сан кочахь кхозуш бу аш суна
кечбина гоьза,
Горгалех бека и, бетталуш
маршонан некхах,
Пачхьалкхийн дозанийн
жларанаш скаеш,
Цара са къуьйлучу лаьттан
дегI дегадеш.
Шемера дуьйна ас Кавказе
кхаччалца некъ беш,
ДоIанна кхийдийна куьйгаш а
кхачадеш, ехначу,
Ас Дадн-юьртара Хьайбаха кхаччалца
некъ беш,
Къийсамо къийлина дог
тентакдаллалца лехначу
Маршонан суй серлабаьлла,
Со хIокху лакхене ваьлла.

НОХЧИЙН ПЕЙЗАЖ

Стом боьжна — цхьа акха хьайба,
Ткьа цунна бухахь — цхьа хьайба
Ткьа дехьа, дло ахка йистехь,
Ламаз деш цхьа воккха стаг ву.
Хета и Южаллин йистехь
Іаш санна, хІумма а ца гуш.
Ахка чохь ламаз а эцна,
Гу хадош лакхенга ваьлла,
Маьрша са Іаьршашка хецна,
Делаца кьамеле ваьлла,
Іа иза, Қьилбехьа вирзина,
Шен дІа мел даьллачух вирзина.

* * *

Серлоно серлонехь кхоьल्लीна ІиндагІа
Сан ойла ю.
Іза дехха сан даг тІехь Іиллича,
бухахь юьсу лар
Сан йоза ду.
И хила тарло
Сан куьйгашна кІелахь
зарзбелла бода
я боданехь зарзделлачех
сан доІанан аьзнаш —
иза серлонний бен хуур дац.
Ткьа цунна а хуур дуй,
и корера шагалаш ¹

¹ Шанаш

гІорійна ткѣсаш ду я дац,
я цунах, серлонах,
хІунда кѣхка
церан дерзина ІиндагІаш.

* * *

— Мел хан яьлла?
— 46 сахъат 39 минот яьлла-кх.
Жимачу кІантана ца хаьа
суна хьо стомара дуьйна
гина йоцийла.
Маца дуьйна? — дукха хан ю
адамаша цуьнан ойла ца ен.

* * *

Адамо адамна кхоьल्लीна харцо
Пен ма бац, нуьцкъала теттина, харцон,
Чхар а бац, карчийна, нацкъара баккха,
Лаьхьа а бац иза Іуьргара баккха.
Адамо адамна кхоьल्लीна харцо
Нис ца ло, кхоьллинчун олалла харцорх.
Лайначо лахьти чу дІахьо и шеца,
Каш хуьлу кхелхинчун лазаман цІен цІа.

* * *

Бакъдерг —
со хилла
и лаха гІевттинчийн моґІарехь,
банарлахь хьаьрчина олхазар санна.

Сайга букъ берзийна,
иза дїадовдуш,
со цуьнга кхайкхина
кхелхинчу сайн дега санна.
Наггахъ и юьхъ-дуьхъал гича,
со цуьнга хъежна ву,
ша варан бахъанна
цамгаро лаьцначу
шен нене цхъалха кїант санна.
Бакъдерг —
со цуьнца дїаихна
дуьненан къизачу некъашкахъ,
бїаьрзечу шен дедас
куьг лаьцна дїадуьгу
жима бер санна.

* * *

Хъе бїаьрга бахана, бїарз а ца вели со,
Хъан бїаьра хъежарна, латта.
Дог хъела дахана тила а ца вели со,
Хьо оццул дезарна, латта.

Хъан стиглахъ мархано гїайгїа ца кхуллучу
Уггаре сирлачу догїанах,
Хъан берех дика бен ойла ца кхуллучу
Уггаре тийначу догїанах
Іемина вара со доладан, дерзадан
Сайн дешан хїора аз, латта,
Ала а дара сан, къилбехъа верзале,
Мухха а цкъа сайга хаттахъ —

Велча а лаьхьанах цӀока а хийчина,
Хьан кийра ца вогуш, латта,
Реза ву, хьан цӀенчу лаьнарлахь лийчина,
ЕкӀачу кондрах латта.

* * *

Оханех тера ю
Хьан куьйгийн берчаш.
Хаддаза кӀахьоьгучуьра
Цхьана мӀаьргонна
уьш севцича,
Хьан куьйгаш тӀехь ялта дер дар-кха, нана.
Суна гина
Ахь кана эцна
бӀаьстенан доь хӀу
Хьан куьйгийн хершнашкахь худалуш.
БӀаьрхишца дашош,
доӀанаца дакӀош,
Лелорна хир ду-кх хьан куьйгаш иштта.

Со кхоьру, нана,
Хьан куьйгаш тӀехь
Южаллин ялта даларна.

ГУЬЙРЕ

Дитташ тӀе хьежа ца луучу суна,
Заманаш теша ца луучу суна,
Делахь а волучу хӀора а аз гуш,
Ца гича ца довлу-кх йиндагӀаш азлуш.

* * *

Сиртан тІай тІехь пелхьодаккха гІерта^р.
Эрна ю-кх и корматалла хьан.
Букъа тІехьа, дІо дуьнсанан бердохь,
Хьох кхаьрдина хьан Іожалла Іа.

* * *

Хьо мазал марзвели, хьо хьочал
муствели, хьенех.
Цхьа миска пал хили ахь
кхочушдиначу хьелех.
Цхьа чам ма хуьлура, ца вууш,
юьстах ца кхуссуш,
Адамийн бага ца хьобьжучу
вахарехь буссуш.

• • •

Канаш чохь хи эцна
Мехкан цІе дІаяйа гІерташ,
Уьдуш, ахь йохайи
Лулахойн тишъелла керташ.
Лаамо бІарзвинчу,
Дезначо къарвинчу хьан
Бехк бан хІун бакъо ю
ХІара нах безачу сан.
Бохаме кхачале,
НеІалто лакъийна канаш
Схьаохьа, ас бІаьрхІх

Юзур ю хьуна уьш кхана,
Дашах дловш хила-кха
Хьо бехке лоручу дена,
Хьан санна бехк бай сан-м
Хьо санна ца идда дела.

* * *

Зама ю дIатекхаш, тишьелла ворда,
Цунна тIехь дянчик Ia, гIелбелла корта
Белшашка биллина, набарна хьегIаш.
Ворда-м ю абаден берде дIатекхаш.
Вордана тIехь кир ду азаллехь дуйна
Кьонахийн коьртара схьадаьхна куйнаш.
Уьш лардеш хехо вац, гонаха — гIера,
Уьш лачкьо кьу хила, ца сышу кьера,
ТIекховдий схьаэца, куьг кхоччехь Iохку.
Замана гонаха бIешерийн дохк ю.
Ворда ю дIатекхаш, ткъа тIаьхьа — гIашлой,
Шен куй схьаэцначо схьаоьцу маршо.
Шен куй схьаэцнаверг, и коьрта туьллуш,
Тобанах дIакъаьста, шена цIе туьллуш...
Ворда ю дIатекхаш, цунна тIехь цхьаь бен
Куй а бац, гIашло а ца висна цхьаь бен.
Дянчикан пурбанза и тIе ца кхевда —
XIай, стешха гIиллакх-яI, мостагIчун хьаьвда
Ткъа дянчик-м кьора ву, дIахезар доцуш,
Йоккха-топ кхоссарх а, шен лере лоцуш...
Зама ю дIатекхаш, тишьелла ворда,
Цунна тIехь дянчик Ia, гIелбелла корта

Белшашка биллина, набарна хьегIаш,
Ткъа юххехь нохчо ву, цуьнга мохь бетташ,
Шен дагахь и ворда сацаян гIерташ,
Ворда-м ю абаден берде дIатекхаш.

* * *

Шух болуш, лаьхьано шен цIога айдарна,
И лаьхьа гинера, дийцарехь, Айдарна.
Мухха а, цу хенахь цуьнгахь топ хиллера,
* Лаьхьа бен дагахь цо тоьпан лаг оьзнера.
Шу йистехь лулахойн жIаьла а хиллера,
Харцбаьлла хIоь кхетта, и дала доьжнера.
Кертара жIаьла дер нохчочо муха лов! —
Доккхачех эхь ду и, цIий Iанош адамийн —
Дарвелла хьаьддера жIаьлин да, лулахо...
Цул тIаьхьа хиллачу тезетийн, кадамийн
Чот йина вер воцуш, и зулам дахделла,
Дийцарехь, дуккха а бехк боцу нах белла.
Ткъа лаьхьа-м кхийрина хиллера харцо ян,
ЦIоганца шу тIера лаьтта цинц харцийна.

* * *

ГIургIезан тIам санна кIайн
Ахь куьг схьакхийдадо дай —
Ас хIун дан деза те хIинца,
Сан куьйгаш дихкина хилча.

Хьан озо дIавоьху генна,
Денлуче азаллин гIенаш —

Ас хІун дан деза те хІинца,
Сан когаш бихкина хилча.

Ахь, соьга дІазца бохуш,
Хьайн некхехь дог серладоху —
Ас хІун дан деза те хІинца,
Сан дагах ша бина хилча.

Ма малха юьйлу хьо, малха —
Ас хІун дан деза те хІинца,
Дахаро сан дегІах кхалха
Нигатан шад бина хилча.

* * *

Десачу гуьйна тІе
меца пхьуй санна,
кІецаш еш, хьан кІентий
гуллучу дийнахь
сан илли дІадовду,
гила-борз санна,
акхачу хьаннашкахь
лазамна угІа.

Нохчийчов, хьо йоцуш хилча,
со мича гІур вара, мича?!

Карраш зен гІевттинчу
майданийн койша
устазаш неІалтах
багочу дийнахь

сан илли дІадоѡду
сира сай санна,
тарханийн назмане
ладоѡгуш латта.

Нохчийчоѡ, хѡ ѡцуш хилча,
Со мича гуш вара, мича?!

Курхалчаш, глазотан
байракхаш ловзош,
къомах кхаж тарбелла
хьийзачу дийнахъ
Сан илли дІадоѡду,
Іиндагла санна,
еллачу ярташкахъ
хьан серло леха.

Нохчийчоѡ, хѡ ѡцуш хилча,
Со мича гуш вара, мича?!

Кхоаме, тишачу
барзакъе санна,
халкъ шен лайн амалшка
хѡѡжучу дийнахъ
сан илли дІадоѡду,
къена мурд санна,
бицбинчу бІан новкъахъ
гІаролехъ латта.

Нохчийчоѡ, хѡ ѡцуш хилча,
Со мича гуш вара, мича?!

Хьо йохка Іеминчу
къуйн стешха кІезий
баьччанийн ловзарех
ловзучу дийнахь
Сан илли дІадоду,
аьрзуно санна,
хьан некъийн хІора сиз
бІаьрсица къийла.

Нохчийчоь, хьо йоцуш хилча
Со мича гІур вара, мича?!

• • •

Со веа пачхьалкх Даймохк ю.
Цуьнан ерриг а конституци
цхьана статья латташ ю —
ХІора а охІланан бакъо ю
ХІокху латтахь каш хила.
Цуьнан тушпахьа Ненан хІусам ю.
Цуьнан дозанаш ду:

Малхбалехьа—дуьнен чу валарца,
Малхбузехьа — Іожаллица,
Къилбехьа — серлонца,
Неврехьа — лазамца,

Со веа пачхьалкх Даймохк ю.

«Бехийла-кх доттагІий!» — олуш,
ас иштта дуьхьала хІоттадо
цкъа сайна гинарг —
со шаьш дІавоьल्लीна
каш къовла бицбелла,
шайн дезарш кхочушдан дІабахна
суна шаьш лахьтанан
упханаш хеттарш.

«Коша го-кх, доттагІий!» — олуш,
ас иштта дуьхьала хІоттадо
и хилча хиндерг —
со дийна воллушехь
шаьш лахьте верзийна,
упханашна хІиттийна
суна шаьш дош доькъу
некъахойн хеттарш.

Ша халла кхаьल्लीна пхьид йоккха хиларна,
Іуьрга ца тарлора лаьхьанан корта.
Пхьид дІа ца ховцура сутара хиларна,
Корта ца хьуллора, мел чІогІа гІортарх.

Иштта са делира къизачу лаьхьанан,
ДегІ — човхьа, ткъа корта — арахь.
Гина и сурт суна ца долу тІаьхьара.
Билггала бакъ долуш ала:

Зийначу инзаро тентак а ваьккхина,
Дохийра ас бабин хьехар.
Пхьид оцу лаьхьанан багара яьккхинехь
Суна мел богIурий техьа?

* * *

Егайо корера лампанан серло —
Шах-тата схьахеза.
Меттахьхьов сан бIаьргийн цIоцкъамаш —
Шах-тата схьахеза.

Со-м вала веьна вацара
тховса хIокху хIусаме,
тийналла, хIунда ю хьо
Маьлха-кошахь санна?

* * *

Чекх са гун цхьалха дитт —
Со ву и, со.
Пендаршлахь сан дог
гой хьуна,
генашлахь горга бен санна
КIайчу лайн чимаша
бен бузуш го,
Суна го,
къаналлин гIайгIано
сайн деган кад бузуш санна.

Хьаьрмакан зазанах дог делладелла сан,
 Дегадеш, к'лохцалгаш чекхдийлла пхенех,
 Дех-ненах бер санна дош Iехаделла сан
 Ша карлаяханза йисначу хенех.

Велалой, векхалой, веллалой дIаьвшана,
 КIанта некъ болабеш гина бу-кх, мохк, хьо.
 Ирсанна лорий ша к'ьиза мел Iаьвшинарг,
 Цо илли доладеш хезна бу-кх, мох, хьо.

Кхин дIа дерш дуьтур вай, уьш дуьйцуш хьем балла.
 Дуьне ца лорур вай, йостуш сингатто,
 Масачу чIегIаго шена тIехь бен балла,
 Сяношна маьршачу илланчин матто.

Хьо ховха бIаьлланган сара бу,
 Мелачу махо бен хьастанза.
 Хьан сеттарш са дуу бала бу —
 Цкъа хилла деган шад бастанза
 Лелашверг ву цунна къера,
 Гинаверг, ма-хетта сеттадеш,
 Хьо санна долучу серех
 Нохчийчохь юьйцина керташ еш.
 Хьо ховха бIаьлланган сара бу,
 Хьох юцар хирг хилар бала бу,

Тулгѣша, эсала ловзадеш,
 Индагѣаш дѣакхъхъу цхъанхъа.
 Аьрцанаш набарна товжадеш,
 Батто нур ѣнадо цхъалха.

Хстало сел сирла маьршачу
 Буса кхин хѣун оьшу олий,
 Амма дог ѣуьйренаш яьржачу
 Дѣадъду, некхера долиь.

Дѣадъду тѣам къагош сийналлехъ,
 Дош дуьтуш гѣенашца декъа,
 Синошна семачу тийналлехъ
 Къорачу кхокханах дека.

Гѣа-бецан патаршлахъ сийна тхи дегадеш,
 Цунна чохъ ма-гарра ду моьттуш дахар,
 Байн бара зевнал а, горгали бекабеш,
 Зазанал кѣайн бара бералла-ѣахар.

Сийначу бацалахъ хъуна мел моьттинарш
 Дохадеш, къу-берзах хъаьвзира дахар,
 Кочара горгали легашка хѣоьттина,
 Боданехъ тѣаьхъа бисна бералла-ѣахар.

Сан ойла лелхаш ю, дог лелха сан,
 Аз кхуллуш ду и сан хьагделла са.
 Лазаман туьханах сан балдаш тlехь
 Гуллуш ду дийцарна хьагделла эхь.

Цкъачуина сан хlусам бен а яц, бен —
 Бух боцу тlома бlов я кошан бен.
 Синклоргехь — гла-патар, хоттаршкахь — мох,
 Доlане боьрзуш бу сан иллин мохь.

— Ассалам lалайкум!! Хьо хlунда ваьлла?
 Могущ дуй, мегаш дуй? Маса сахьт даьлла. —
 Токхамах чухьаьди стигалан lарш,
 Сан докьах мах бийхи белар-кха аш.

Саламна кховдийна куьг куьйго луьйш,
 Шеконе хьажарца бlаьрг бlаьрго зуьйш,
 Хан йоцуш хlоккхузахь вай вовшехкхетар —
 Тийналла кхаьрда-кх вайи вовшех ца кхетарх.

Дош ду и дlадовьдург, чов хилла дош,
 Берриг а сан лазам шеца дlахьош,
 И сацадейша цкъа, дика дан гlертахь,
 Дош а лой цул тlаьхьа новкъа ца гlерта.

* * *

Бухах цѣ латорна, дог-пах а даѣгначу,
Чекх са гуш лаѣттаху акхачу кхоран
Бохъ боѣлуш гича, цу стогаллех хѣаѣгначу
Сан дашна хѣан кѣайле гора,
Хийла хѣайн сих зама чекхиййлла кѣам.
Ткѣа суо а вара со акха кхор санна,
Иовхонан кхачо ян вагийнарг цхѣамма,
Суждане ваханарг кху нохчийн лаѣттана.
| ~~Лаѣттане~~
Дуѣненна, заманна юѣстаха лаѣттара
Ламазна кѣилбехѣа бирзина лам.

* * *

Нохчийчоѣ, хаѣрцина бѣов,
Хѣан тѣулгех дуѣзначу лаѣттана
Мел баѣхна неѣалташ ловш,
Со хийла бѣарзвелла лаѣттана.

Нохчийчоѣ, аланза дош,
Хѣо аѣлла, илли чекхдаланза
Южалло катѣхна хѣош,
Висарна кхѣру-кх садаланза,
И гѣибат ларарна Дала цкѣа.

* * *

Урх хаьдда вир Іоьху діо эвлایистехь,
Гіаддахна уьду и хьокъа¹ марш баьтіа,
Ткъа цхьанхьа, ткъа цхьанхьа,

дуьненан йистехь,

Урх хецна йора дин дин ойлане лавтта.
Ас цуьнга ладобгу, амма ца кхета,
Сел дера эвлара пхьуй стенна лета:
Виранна, динна я зленашна кочарчу,
Я маршо хіун ю те, дог муха лоцу цо...

Урх хаьлча хьадар я урх хецна латтар,
Я жлаьлийн летаро кховллина хаттар...

* * *

Лай кїелахь ченаш
Цїе санна йовха...
Жималлин чемаш
Иштта діабов-кха.

Ткъа когаш-м бохбо
Хїинца а цара...
Жималлин мохь го
Сан деган арахь.

¹ Кхузахь — осала

Гуьйре тїеяле,
Іа деъна хилча...
Гїеметта вале,
Къанвелла хилча....

Жималлин чемаш
Цїе санна бовха...
Лай кїелахъ ченаш
Иштта дїайов-кха.

КЪИЙСАМ

Тулгїеша ловзадо, ловзадо чїеш,
Нах бу цу къийсамах тамаша беш.
Нахана тїулг ца го хин бухахъ, лаьттахъ,
Ша карча ца байта дуй биъна лаьттарг.

* * *

Нигатан шабарш до акхачу кхораша.
Іуьйкъенан серлонаш сегайо кораша,
Делахъ а яц уьш хъан пхъа-шахъарш къаггол,
Я сирла маликаш хъан нуърах хъаггол,
Хїан-хїа, уьш гїийла ю, Нохчийчов, гїийла,
Букъ бойна шайтїа а дог курадаллал,
Мотт шийла алмаз а эвхъазадаллал,
Тїехъвисна илланча са акхаваллал.
Хїан-хїа, уьш гїийла ю, Нохчийчов, гїийла.
Хъан царца азаллин пхьовхана вийла,
Хъан ширчу гїайгїанца тїекара вийла

Іеминарг лалуш вац хъан сица кхолар,
КІант шен дех кхардочу заманан толам
Къобалбар ас хІинца хъарамдо хъуна.
Сан лазам хъанала хуьлда-кха хъуна,
Нигатан шабарш деш лаьттачу кхорашна,
Іуьйкъенан серлонаш йисначу корашна.

ВАША ВЕЛЛАЧУ ЙИШИН УЗАМ

Іуьйренаш елаеш,
Суьйренаш елаеш,,
Ма хаза хуьлура,
Ахь дуьне деладеш.

Іуьйренаш йоблуш яц,
Суьйренаш йоблуш яц.
Хъуна бІаьрг белхийнарг
Дуьненна йоблуш яц.

Берд боцу хи ма ду,
Малх боцу тхи ма ду
Хьох яьлла хъан йиша
Бос боцу кхийра бу.

ГІайгІано йижайо,
Балано гІаттайо,
Хьох яьлчахъана со
Ойлано чехайо.

Хьох кошан барз хили,
Сох чуьртан тIулг хили,
Гатъелла анайист
Кешнийн керт ма хили.

• • •

ЦIийбелла стайн буьртиг,
Бецан тхи чахчадеш, буьйжи.
Бацалахь лепаш ю цIийселла нуьйжа.
Стигланаш чехчош бу
аьрзунан цIийбелла мохь.
Iаь гIнттош, шершаш бу цIийбелла мангал.
Хададеш тIаьххьара хьан сирла гIан гар,
Буьйсано лийчийна хьо йохъян
Хьоькху и цIийбелла мох,
Iуьйре.
Гуьйре.

* * *

Каш санна таьIначу буьйсанна
Дог кьовла дезар-кха буй санна,
ДIаваха везар-кха, генна дIа,
Хилла дIо седанан хеннара,
Аталуш, чувозжа везар-кха
Кху лаьтте болучу безамна.

* * *

Сан ойланаш,
кІайн даца уьстагІий,
дийнахь сарралца
партала,
меллаша,
вовшийн ІиндагІашкахь соьцуш,
суьйренга йовлуш йолу,
чуерзон хан тІекхоччушехь,
сутара тІелетий,
сахиллалца ежа
сан гІенийн сийначу бацалахь.

* * *

Хьо ара ца йолуш йисичахьана,
Хьан Іаса санна со цхьалха ву, нана.
Хьо ламаз ца далуш йисичахьана,
Хьан ойла санна со шийла ву, нана.
Іуйренан гІайгІа ю стигалан ами¹,
Суьйренан гІайгІа ю хьан беса лами,
Вахаран гІайгІа ю хьан кьора уьйтІе,
Нана, цу гІайгІанах со кьаьстар вуй те.

Хьо ара ца йолуш йисина аьлла,
Вайн кІетІа мел богІу некъ акхабаьлла.
Хьан сагІа юкьаха дисина аьлла,
ПІераска вай цІенна пебетта даьлла.

¹ Бога (диал.)

Іуьйренан гІайгІа ю ков делла дезар,
Суьйренан гІайгІа ю хьох дисна дезарш,
Дуьнненан гІайгІа ю кьарьелла зама,
Хала ду, нанз, и гІайгІа лан Іама.

* * *

Хьалха доьдуш гІам ду,
ТІаьхьа йогІу буьйса.
Сан сингаттам Іам бу,
Син ІиндагІаш дуьйшу.

Терсаш Іаьржа дин бу,
Ткьа сан кочахь — гІомат.
Сан сингаттам Іин ду,
Ког бу тІайна гомат.

Гали чуьра лаьхьа
Сан ойланан гехь бу,
Цунах кхаьрдаш, тІаьхьа
ДогІуш тийна эхь ду.

Хууш вац со маца
Кхачалур ду ахка,
Бакьо йолуш саца,
Вижа хІокху махкахь..

Автобуса тІехъ
Лелаш ду сан эхъ.

Сиха дац и хІинца,
Мацах ломан Іинца
КІайчу дина тІехъ
Лелаш хилла эхъ.

Нехан гІайгІа-бала
Дика го кху гІалахъ,
Автобуса тІехъ
Лелаш хилча эхъ.

ХІинца дац и соьца
(Со такси чохъ Іаш ву),
И социйлехъ соьцу,
И цкъачунна гІаш ду,
Автобуса тІехъ
Лелаш долу эхъ.

ГІЕНАШ

Сан гІенах даьккхинчу суьрта тІехъ.
Со йоза яздеш ву чуьрта тІехъ.
Хетарехъ, кошахъ дІавоьल्लीна
Со-суо ву, сагІийна оьल्लीна
Яй а бу, цунна мотт хьоькхуш
Це а ю, даьттанах хьоькьуш.
Назманах-м Іохкуш ю йийшина,
Со самаваларе хьийсина.

Со ша тїехъ Іуьллуш ву верзина,
 Аз гїорош хеза сан лерсинна,
 Сан ойла, лан тоьхна шайтїа,
 Да велла синкъерам гайта,
 Шен бозбуанчалла лелош,
 Ду хїара дуьне сох делош.
 Ша бина, ша бина латта —
 Ткѣ стенна кхоллало хаттар:
 Хїун ду и? — соьга ма хетта.
 Со-суо а цунах ца кхетта.
 Цулла а хѣжа хьо гойла
 Аз гале хѣйн шайтїа-ойла.

ТЕШАМ БОЦЧУ КІАНТАНА ЙОІА ЛЕКХНА ЙИШ

Бохучарна баха хили,
 Дуьйцучарна дийца хили,
 Вайшиъ вовшех даьлчахъана
 Кху дуьненахъ са ца хили.

Бохучарна Іуьйре елла,
 Дуьйцучарна суьйре елла,
 Ма комаьрша хиллера хьо,
 Суна хїоккхул бала белла.

Доккха дуьне хийист хеташ,
 Доккха дакѣ хѣан дош хеташ,
 Хьоъ дог даьхна йолчу йоїа
 Дити хьуна шена хетарш.

* * *

Сан ненан ашхлада
Серла мossaза эккха,
цуьнан юхъа тlехъ
ткъесан
Индагlа хъерчаш го суна...

...Хlара дуьне духур ду,
ас неl схъаеллахъ.

* * *

Уггаре а сирла дош ду
Кошан коьртехъ олург,
Уггаре а деза кир ду
Коша тосу латта,
Уггаре а цlена буц ю
Кошан борзехъ йолург —
Кхьин хlумма а дуй хъан дахар,
Жуучуьнга хатта.

* * *

Ламанан тарханаш
лечкъаргех ловзучу буьйсанна
Нохчийчохъ кlайн некъаш
дlатийча, тийналло туьйсина
Ваьлла дlагlур ву со
бераллин цхъа илли ала,
Дезачу Индагlах
тlаьххъара цкъа дагавала.

НОВКЪАХЪ

ИиндагІо ладогІу хъан боларе,
И, хъуна тІаьхъа а хІоьттина,
ДІаоьху, сатуьйсуш синкхоларе,
Со санна кІадделла, хІоьттина.

* * *

Куьзгана чуьра санна
Хьоьжу малх.

Гуьйре — и бІаьсте ю,
куьзгана чуьра гуш.

Куьзгана чуьра санна
Хьоьжу малх.

Суьйре — и Іуьйре ю,
Куьзгана чуьра гуш.

Куьзгана чуьра санна
Хьоьжу малх.

Къаналла — и къоналла ю,
Куьзгана чуьра гуш,

И йилбаз-мохъ бу,

Ша цкъа хезначунна

Қошан къайле гуш.

* * *

Ма хьежахъа хьо сан дагчу,

Ма гІертахъа сурт ган,

Сан вахаран анайистехъ

ХІуттур долчу чуьртан.

Акха тлулг бу-кх, куьцаш доцуш,
Ціе а йоцуш хала.
Ас и дагчохь лелабина
Ден каш гичахьана.

* * *

Тилавалар похіма ду сан,
Біарзвалар ю корматалла.
Лайх дуьзна тхов боцу ціа,
Кор ца гуш куьйга пен талларх.

Хезаш дерг ду шийла аз,
Кхойкхуш ерг ю кошан нана,
Дуьне, хьо дитина ас,
Цкъа сайна девзичахьана.

Хан-жіаьла, син йилбаз-мох,
Яьжна сан ойланийн херцарш,
Діатийна, цхьа деган мохь
Бисина сан дешнаш херца.

Хийла бес-бесара дош,
Хьаьрк доцуш кІайн, Іаьржа аьлла,
Цо тийна уьш керчадеш,
Сан оьмар гІушлакхе яьлла.

Пхьар ву со, болх ганза пхьар,
Дагна тіе биллина тлулг бен.
Чхар бу со, бохбанза чхар,
Ганза цхьа эсала тулгіе.

Цхьа гIирс бу ас бина берг —
Баргол сайн лаамна тоха.
Цхьа ирс ду-кх аз гина верг
Южалла гуш а ца вохар.

* * *

ГIаргIули я тIома чагIалкх...
Шелонна я Южаллина ...
... аз бен ца къаьста.

* * *

Ахь соьга хьотту,
Сел лазаме цIаверзар дийца,
ас теллинарш муьлха генара мехкаш ду бохуш.
Ас хьььга боху,
къонахчунна махках а ваьлла цIаверзар ду,
вицвелла, кевнал ара цхьа ког а баьккхина,
тIаьхьахьуьйсу ненан бIаьргаш гича,
шен гIалатах кхетар;
къонахчунна цIаверзар ду,
шен веше хийрачу маттахь вист а хилла,
цуьнан цецвалар гича,
шен гIалатах кхетар...

Цкъа дуьххьара ишколе ваханчу дийнахь,
цхьана эсалчу хьехархочуьнца ах де а даьккхина,
дийнна юрт хадош, цIа а веьна,
ненах векхна ву со.

Со хаддаза
махках волуш а,
ца воързуш а ву.

* * *

Буйса, кѳора санна,
Догѳа, серий санна,
Дийцар, доѳа санна,
Дуйцу йоккха саг¹ а

Текъевлина ши блърг,
До цо шабар-шибарш,
Даг тѳе корта биллина,
Дѳасатехкаш йиллина.

Со Іан, дохдан Іемаш
Сайн дашийна тѳемаш,
Урамашкахъ гѳенаш
Дайна лела гѳемаш.

Ладарш оьхуш тхов бу,
Гѳайгѳа хьовхуш ков ду,
Вогѳучунна диллина,
Дѳасатехкаш диллина,

Сан са дуург, къуьйлург
Хезна доцу дош ду,
Цѳийца серлабуьйлуш
Гина боцу бос бу.

¹ Саг (диал.) — стаг

Ткъа вежаршца нана
Ціа ян мега кхана,
Хіара буьйса кхачалахь,
Хьеран тіулг ца кхачабахь.

Еха буьйса, еха,
Со мел вежа, еха —

Со йоззанал вацара —
Діаяздина дацахь а,
Хууш ву со хиллий
Сайн цу буса илли.

* * *

Цхьа хаза машенаш соьцу шун лулахь,
Цхьа кура кІентий а соьцу бах, кулахь.

Цхьа шовда ду боху шун юьртахь долуш,
Цхьа хабарш ду боху цуьнан го кхолуш.

Цхьа гуьйре ю боху ахь чІогІа лотьруш,
Цхьа суьйре ю боху шун нана кхььруш.

* * *

Йохъанна н харц ву ца алалуш,
Шен вешин карах а ваша лен дахар,
Моссаса веги со, цхьа бала гуш,
Цхьа бала — харц наха кьоман цІе яхар.

Біаьрга ван нахана ца везачохъ,
Біаьрг баъбал царна со оьшийла хууш,
Моссаза вели со, са дезачохъ,
Сил цІена къоман цІе хуьлийла лууш.

* * *

ХІора хъан шеконан мІаьрго,
Тийналлин хІора сиз огуш,
Сан деган дотІуна хуьлий,
Сан хъех чекхйолура, йогуш.

Леттера хІора а дош сан
Лекхачу гІайгІанан бердах,
Хъан хъажар, бодане Іин, гуш,
Меттаха ца дала гІерташ.

Сан куьйгийн берзалойх къехка
Хъан куьйгийн экама сайнаш,
Собаран серлонгахъ хебаш,
Совцура халла, тем байна.

Серлонан гІар-тата санна,
Яра хьо мІаьргонех лаьтташ,
Я кошан чурт санна гІийла
Яра хьо гІевлангахъ лаьтташ.

Сан харцлер боданца дуза,
Цкъа къайлайолура, йовш, хьо,
Я лазам, дера цІокъ, дижош,
Са серладолура, ловш хьо.

Дара хъан даг тІера гІаттар
Тийналлин аз хаззал тийна,
Экама хин лоппагал а,
Іожаллин озал а шийла.

Дара хъан синметта йоссар
Даьндарган цІогІанал зевза,
Яра хьо суначул башха
Хъайн ІиндагІна а ца евзаш.

* * *

Пиш хавлла аьрзу, хІай,
Ма тера ду-кха хьо сох,
Далла дІа ца хези ахь эрна биттина мохь.
ДегІ малдай
Цхъажимма, тІам дІасахецахъа цхъагІатехь,
Ас лаьттахь, ахь стиглахь
Ойла ер вайшимма паргІатехь.

* * *

Хьо воккха хІунда ве,
Вешина тІехь толам баьккхинарг?
Хьо таьІна хІунда ву,
Хъайн луьра мостагІа
Іожаллех кІелхъаразаьккхинарг?
Стешхалла яцара
Курачу вайн дайша
Лаьллина махкаха яьккхинарг?!

Сан тешам — и хіуи ю, и муха къастабо
кхечо,

Со оцу тайпана хьесапаш оьшуш вац, мохк.

Со оцу тайпана хьесапаш оьшуш вац, мохк.

Дин боцуш хиларх а, хьан некъо бере во сох.

Сан дагца ца соьцу хьан доь довр хиларан бала,
Азаллехъ кхоьल्लीна цѣ ларъеш, чекхдаьлла къам.

Цхьа чуьртан тлулг бисахъ, хир ю и хьан ха ден гIала,

Цхьа кошан барз бисахъ, хир бу и хьан лекха лам.

Іаьржа бода хуьлда цІа
Декош, жайнаш доьшуш,
Гина суна сирла са
БІоржамашца хьоьшуш.

Когаш бохуш маьччара,
Мерех синош дохуш,
МаІаш евла баьчча-хан
Гина суна йогІуш.

Нийсонах ги боьттина
Текхош къаьхьа гIуда
Гина, некъ бан хІоьттина,
Бакъо боху къутІа.

Гина, хено лейина,
Йоглуш буржалш даржош,
Нана, йиша лейина,
Шен да вийна маршо.

Сих ирс хьовкхуш аьртагIа,
Ловхуш шена тиэн каш,
Гина суна гIаьртара
Даьлла бакьдерг текхаш.

Баккъаш дайна шайтIанаш
Санна, элий бегош,
Гина мехкан майданаш,
Йялбазаша екош.

Гина дагна гел йина,
Дашах летта дахар,
Дала хьарам мел динарг
Хьаналдина нах а.

• • •

БIаьстено ладовгIу
вай дала гIертачу дитташа,
ийзалуш,
орамаш хедочу гIар-татане.

БIаьстено тергалдо
дIо орцан бедана,
сийна кIур гIиттабеш,
кхийсало седарчий-кIайн цидигаш.

Блаьстено сатуьйсу,
ерриг а Нохчийчоь
баьццара дуьйхина яьлча,
башломан сирлачу
Момсар тӀехь
молланах кхайкха.

Хьан хьажар — иза
Буьйса ю Іаьржа,
ДӀовш санна н син
Хоттаршкахь яьржа.

Ас динчу некъийн
Боданал Іаьржа
Деттало некхехь
Топ кхетта аьрзу.

ДегІ цӀийдинначохь
Хедадеш машшаш,
ТӀекхийдина со
Хьан цӀоцкъамашна,

Уьш тӀомадевлла
ДӀадарна кхоьруш,
Уьш тӀемех девлла,
Суо варна кхоьруш.

Ойланехь керчаш,
Язьелла мархаш,

Когашкахъ хьерчаш,
Дуьненан архаш,

Со идавинарг
Цхъа йилбаз-мохъ бу,
Ас идабинарг
Къин беза мохъ бу.

Сан тобадар ду,
Сан дохковалар,
Хьо бIаьрга гар ду,
Ас хьоьга алар:

Хъан хъажар — иза
Буйса ю Iаьржа,
ДIовш санна и сие
Хоттаршкахъ яьрж.

* * *

И аьрзу суна евзаш ю.
Шеран коьртехъ цкъа
аренга йолу иза.
Цуьнан тIемаш даима а ойлане хуьлу.
Цуьнан болар тера ду
нохчочун узамах,
берзан угIарх
я
сан вистцахиларх.
И аьрзу суна евзаш ю.

Ва йиша, Махьшарехь санна,
 Ду-кх хІара вайн вовшахкхетар,
 Хьуна хьайх эхь хеташ санна,
 Суна сайх хІинца кьахета.

Сирла са харцахьа дохуш,
 Шеконе ду-кха хьан кхолар,
 Сан кьинойн мохь эцна йогІуш
 Санна, ду хьан гІийла болар.

Ва йиша, со вевзий хьуна —
 Кьарлуш бу ІиндагІийн белхам.
 Вовза ма вевзара суна —
 Йилбаз-мохь йист--бІаьрга¹ лелха.

Со дагавийлинчу цхьамма
 Херцийна лекхенаш гучохь
 Вала ирс ца хиллий сан-ма
 Махкана, хьуна ца гучохь.

Ког-стоьлаш кеглучу тойне
 Йилбазаш гуллучохь кьера
 ГовгІанехь кхолха букь бойна
 Лавттина сан ойла-кхера.

Са ловхуш горгачу гІалахь,
 Сатуьйсуш хан-зама нисьян,

¹ Аьшнаш вар, дуьхьала лер

Стаг воцуш орцаха вала,
Хьийзина сан ойла-миска.

Со хӀинца цхьа жима бер ду,
КӀентан кӀант ден деда хеттал,
Сан ойла лар лотьху эр ду,
Хьем боцуш ден дашах кхеттал.

Дена я нанна ца вовззал,
Вевзинчийн мостагӀа хиллал,
Ас идабина синхьовзам
Хиллера заманан хӀилла.

Шаьлтанан дитт санна, вешин
Куьг лаьцна воьгучу новкъахь
Ас даржадина син деши,
Ас яржайина син овкъарш.

Цундела кхойкхий со-м, йиша,
Южаллел хьо герга хеташ —
Йиш яц сан лахьти чу вижа,
Дуьнен чу валарх ца кхеташ —

Ницкъ лохьа дерриг а дицдан,
Цкъа Далла дуьхьала верза,
ГӀо дехьа цкъа юха нисдан,
Къиноща харцийна терза.

Ва йиша, Махьшарехь санна
Ду-кх хӀара вайн вовшахкхетар,
Хьуна хьайх эхь хеташ санна,
Суна сайх хӀинца къахета.

Сан некхехъ бен бина олхазар дара,
 Хъан бѣаьргийн Іаьршашкахъ
 и гІоттуш дара,
 Хъан куьйгийн майданахъ
 и дуссуш дара,
 Хъан некхехъ дека и сатесна дара.

Амма цкъа гІаттарехъ хъовзийна бѣагор,
 Хъан бѣаьргийн боданехъ сирла тІам къагош,
 Хъан куьйгийн майданахъ дуьйжира иза,
 Аьнгалех аталуш дуьйхира иза.
 Сан некхехъ бен бина олхазар дара.

Чам бахар дош хетта вацахъ,
 Йолае, гІайгІа ю хъуна.
 Догдахар диталуш вацахъ,
 Буьйса, каш — хІун бен ду хъуна.

Бѣаьрзечу куьйгашна хІун хаьа,
 шаьш мича кховда —
 Там бара цара дог Іовда.
 Іовдалчу когашна хІун хаьа
 нийса некъ боло.
 Там балахъ царна хъан болар.

Боллучу махкана, куъркаш еш, яггол,
Аърцнашкахь дохк йнжна хьуна,
Барт хаттарх кхийринарг Іожаллех хьаггол,
Дагна тІе дош дижна хьуна.
Йолае, гІайгІа ю хьуна.

ОЙЛАНАШ

Буйса — иза туьнкалгахула
Чудеъна де ду,
Эрна ду цуьнан дегІа тІехь
кІайн чо лехар.

* * *

Ямартло ехьа суна, диканиг,
со вуьшта ваха ца Іемина.
Ма бала хилла-кх и —
адам хьох даггара тешар.

* * *

Йиллинчу ханна
тІаьхьа ца виса,
кхоччуш тІаьхьависа веза.
И цхьа таро мукъна а
Хила еза лела Іемина
волчу стеган.

* * *

Цунна говраш дукхаезара,
амма ша говраца юьстича,
члогла вас хилира цунна.
Цу дийнахь кхийтира со,
Сайна говраш стенна еза.

* * *

Доттагла длавоьдуш,
цул хьалха дладовлху
цуьнан когийн татанаш.

* * *

Таьхьайисна гларгули
буьйсано тлеовцу,
адамо шен йоцу южалла санна.

Суьйре

Дю сийна арц бууш го южа сту,
Хетарехь, таьхьабиса дагахь бу.

* * *

Со кьарви,
сан даг тлера тлулг боьжча,
дуьненчохь даьллачу татано.

* * *

Кошанна лобру аѣту агѣо санна,
Иллина лобруш дош ма дара син а.

* * *

Дахаран тархаш тѣхъ
акхачу газанах
Сан ойла гѣаш лела ѣмина ю.

* * *

Сурт даккхийта
дѣахѣвттича санна,
лаѣтта и ши говр бай тѣхъ.

* * *

Со беккѣа мохъ хилла
висарна кхобру,
Хѣан дагах кхетта
цкѣа суо-сѣйн хазанза.
Со ѣилбаз-мохъ хила
хѣаѣгна ву хѣинца.

* * *

Ма-дарра дѣйцича-м,
кхерч а ю набахти цѣарна.

* * *

Тіай кієлахь кхокхарчий деха —
Машенаш маьрша ю лела.

* * *

Со кыйсамах ца кхоьру,
хїинца со толамах кхоьру.

* * *

Халкъ дезар —
иза дуьхьал мел кхеттачунна
мараветтавалар дац.
Оцу гїиллакхашца вехаш волу
художник халкъо ша
дакъаза воккху.

* * *

Ахка йовдуш, чано барташ даьхна бердах —
Хьо сан біаьра хьажа, «хїунда?» кьасто гїертахь,

* * *

Вежарий Іохку паднара тіехь,
цициган кїорнеш санна,
Хьо церан гїенашка ма кхайкха, нана,

* * *

Вешин толамах даггара воккхавечунна
Шен эшам гур бац.

* * *

Ма дукха хан яр-кха
товханна уллохь,
ахь ламаз деш йолчу паднара т'ехь,
суна тар тасанза, нана.

* * *

Со ца кхета вина де даздеш волчух,
Со лен волу де даздан кечлуш ву.

* * *

Беттаса лекхачу буйсанан к'оргенехь,
Ииндаг'а дазделча, меттах ца валлал,
Цхьалхачу ойлане, барт хаттар к'ордийна,
Са маьрша дуьту сан, цк'а новк'а валлал.

Беллачу доттаг'ийн Ииндаг'аш доьлхуче,
Тоьллачу мостаг'ийн г'аларташ довче,
Цк'а а малх ца гина м'аьргонаш йоьлхуче
Со кхача хьаьгна ву, дашна дош товче.

Хийла сатийсинчу доккхачу дезарна
Эххар а хIара некъ юьхьара лоцуш,
Сан-м велха хIун дара, ша дита дезарна,
ХIаваэжь лам техка Нохчийчоь йоцург.

Сан-м дита хIун дара, цхьа ненан пекъар бен,
ХIусам бен серлонийн гIонжагIехь лавтта,
ХIора а сан гIалат даггара декъалден
Цхьа чурт бен, ден кошан гIевлангахь лавтта.

Ахь хIинца воьлху верг велхаве хьайн кьинна,
Хьевза верг хьовзаве, дуьненан хазна.
Стиглара воьссина, кошара кхайкхина —
Хьуна хIун бен яра, дахар, сан назма.

Суна хIун бен дара: аганаш, кохкарш а,
Тутмакхан гIоьмаш а — вихкина латто.
Суна хIун хьем бара: цIе йоцу мохк, каш я
Борзана чурт ца тов дакъаза латта.

Сел къаьхьа, дуьне, вай вовшашна довзарна,
Хьуна ду-кх тIаьхьара сан даре дар а.
Декъаза хилла со хьан марзо йовзарна,
Декъала хилла со Нохчийчоьхь варна.

* * *

Алхха ¹ цхьа мо бу и со вежа хIусам,
Сан деган мохь къовлуш хьевзинарг хенаца,
Чов хилла цкъа хьо дIайоьдучу буса,
Лезнаберг хьан тIаьхьадисначу гIенашца.

¹ Беккъа, цхьа

Біаьрга Іоттарх піелг гур боцуш,
 Иочана ю даге кхочуш,
 Ойла мустьеш, хаттах эеш,
 Хьан мел хилла гІайгІа хьееш.
 Наггахь урамашкахь халла
 Машен йобду, серло текхош,
 Иолучул а язйой цхьалла,
 Болучул а лазам хьекьош.
 Токхам текхна, хьехан кийрахь
 Висча санна дуьне кьарло,
 ДІа мел даьлларг хета хийра,
 Схьа мел хиндерг сица кьанло.
 Цхьаь мукьна а лаьмнийн гІаларт
 Кьаста ца ло мел біаьрг баарх,
 Кху дуьнечу вар а гІалат
 Хста долу мел ца лаарх.
 Хаьа цхьанхьа гена арахь
 Некъийн лекха серло юйла.
 Ткъевнах йоблхуш цхьаллин хара,
 Хала хуьлу яйна уьйраш.
 Хала хуьлу Іора девлла
 Ардаш доьлху хІара эвла,
 Лозуш деган юкьаметтехь
 ХІора яйна юкьаметтиг.

Дош ду и, баттара даьлла,
Глоттур ду-кх глатталахь аьлла,
Сецна дерг сан вист ца хиларехь,
Лезна дерг син йист ца хиларехь.

МосалгIа чкъор ду и, мосалгIа эра? —
Хаттарша садуу — ХIун? Маца? Мел?..
ЭхI, цхъана хIумано сацайн бел —
Уьншарехь хиллачу дахаран гериг,
Дов доцчу кхабанах бисина тIам.
Меттахъхьов ойланан-аьрзунан тIам.
Лаамо кхийра тIам багабеш буйнахь,
СхьахIуьтту дайначу бIешерийн уьйраш.
Къайлено Iадийна го археолог —
Хъан йина я муха хилла и, мел? —
Кхетамо яйтинарг йийр ю цо кхел,
МаьIне ду цо хIинца къастон дерг, олург.
Гайта а мега цо, шена го хан,
Син серло совъялахь заманан хьогал.

Со иштта хьовжу хьов, сан къоман эс,
ХIора а хъан озах ойланаш еш.
Хъан дешан хIора а азаллин зирхах
Кхетамехь латийна къайленан чиркх ас
Сайн даг чохь дIахьулбо заманан мехех,
Абаде хьовжу цу йовхонах вехий.

Вешшехь дуьйна хуьлу серло ца гуш верг,
 Амма теша хала ду-кха хуьлу аьлча
 Иштта вешшехь дуьйна г'енаш ца гуш верг.
 Дуьне, дуьне, и хьан кьайле гучуяьлча,
 Б'арзваларна, тилваларна кхерам бу сан,
 Ас цундела б'аьрг ца кьовлу х'окху буса.

КХАЗАРГАШ

Б'араш санна, махо хьадаза,
 И хьан б'аьрхиш, б'аьрсих хадаза,
 Ц'оцк'амашлахь серладевлла кхозу.
 Дога анайнстехь малх бу кхозуш.
 Тай т'ехь санна стиглахь аьрзу кхозу,
 Цо т'ам меттахьхьабахь,
 Кхуьур вац со кху гуьйренах лаба.

ЛУЛАХОЙ

(бегаш)

Ж'аьлин маша дууш верг,
 Пхьаьрчий хесто хууш верг,
 Говза воцуш-м дера вац,
 Шен зуьданна дера вац.

Лулахь вехаш Хьаьрдаш ву,
И шен вешех кхаьрдаш ву,
Котам Іахар яхана,
Вонехь ву и тахана.

* * *

Меллаша, хІаваэхь шагала санна,
Сан буйнахь дешаш ду хаьштиг.

* * *

Хиъна шен дена ша гойла,
Ойлане яьллера ойла.

* * *

Дуьхь-дуьхьал хиъначуьра
Меттаха ца долуш,
буьйса юккье яххалца
къамел дира охашимма.
Эххар а наб озийра цІарна.
Иза, меллаша овкъаршна
бухе а яхана, дІайижира.
Овкъарш тІехьокхуш,
мтт а тобина,
со а садаІа вахара.
Іуьйранна,

мелла а иза меттахъхъаяи ца хIуттуш а Iи
ас овкъарш дIасахъаькхча,
меттахъ бер санна,
самаелира иза.

* * *

И цIе ю,
пхийттара яьлла йоI санна,
дуьххъара къонахчун
куьг шеца эвхъазадаьлла йоI санна.
Ма эвхъе,
даггара хъоьсту цо
и късна къанъелла гуьйриг.
Ишттачу хъестарех
овкъарш бен тIаьхъа ца юьсу.

* * *

Мел велларг, мел вайнарг кхайкхина,
Баланза мел виснарг айкх вина,
Цкъа ловзар хIоттор ду ас цхъана дийнахъ.
(Со вер вац даима тезетахъ Iийна.)
Тхъамдала хаор ву сайн луьра мостагIа,
Ловзаран човс хир ву сан деган доттагIа,
Вотанча хаор ю сайн синна бIоста хан,
Пондарча хаор ю синтеман моттаргIа.
Ловзарга йогIур ю ца ешаш яьлла,
Со вуьтуш дIаяхна Iожаллин гIайгIа.
Цкъа а шен дахарехъ хелха ца ваьлларг
Поттур ву боларца доьжна дог аьа.

Ас цуьнца долор ду ког шершон хелхар.
И хелхар ца кхачош, бIарзлур ву мостагIа,
Къанлур ву доттагIа, къарлур ю бIоста хан,
Лекъар бу дуьненчу валаран белхам.

БЕРАШНА Я БЕГАШНА

— Хъан цIе хIун ю? — хавттира
шайтIано. — Айса-сайна ю, — жоп
делира хъархочо...

— Айса-сайна тоьхна, айса-сайна
тоьхна! — мохъ белира шайтIане...

(Бабин дийцарна тIера)

Суна ца хаьа дерриг а хийца
муха делира: хIилланна цхьамма
аьлларг догдикаллин васт хилла
дIахIоьттира. Дерриг а тIескIелделира —
Айса-сайнан цIарах болу цхьа тамаша
боцург.

Вехаш вара Айса-сайна,
Вац и суна бIаьрга вайна.
Суна ца гарх, вац и вайна —
Воккха ваши Айса-сайна.
Цо нахана дика дора,
Цо шений бен вон ца дора —
И ларвинарг кIентан эс ду,
Сан дог тахна цунна теш ду.
Нехан вон а дика лорий, —
Айса-сайна дина олий,

Ерзайора хилла вас цо,
Со хъегийна цуьнан васто.

Вехаш вара Айса-сайна,
Вац и суна бIаьрга вайна.
Суна ца гарх вац и вайна.
Совца хилла иза даим,
Эшош сан цIийх воьлла Къабил¹.
Сан бераллин сенчу бай тIехь
Дагах летча хьогIан баIаш,
Я цкъа цхьамма, суна гайта
ша шен кийрахь кхаьбна шайтIа,
Меттан метта Iаьржа маIаш
Охьча, дицдеш суна лайнарг,
Меттавалаш муьшка Iуттий,
ГIортор хуьлуш юххе хIуттий,
Вистхуьлура Айса-сайна:
«Нагахь хьо хьайн адам ларахь,
Нехан вон а дика лара.
Гечде царна, гечде цIийца,
Харц ма де хьайн Бабин дийцар!»
Цуьнан дешнаш айса зийча, —
Айса-сайна дина олий, —
Со цIанлора, серлаволий.

Вехаш вара Айса-сайна,
Вац и суна бIаьрга вайна.
Дахар-яI, сан дахар — къапкъарс,
Бисмиллана метта яппарш.
Ямартлонаш, тешнабехкаш —
Муш беш царах со дIавехка,

¹ Канн

Меттахдаьлча йилбазалла,
Халла къаьсташ вон я дика,
Къаьсташ оьмар, къилба халла,
Сан садеттар кхачадича,
Меттавалаш муьшка Iуттий,
ГIортор хуьлий, юххе хIуттий,
Соь вистхуьлу Айса-сайна:
«Ма дазди ахь хилларг хьайна,
Бакъо яц хьан иштта воха,
Дицде нехан зулам, вон ахь,
Дицде айхьа дина дика,
Диц ма де хьайн некъан нигат,
Гечде царна, гечде цIийца!»
Харц дац, бакъ ду Бабин дийцар.
Вехаш ву и Айса-сайна.

САЦАРАН ХЪАЬРКАШ ЙОЦУ СТИХАШ

(Ц и к л)

* * *

Тхан ден бералла хиллера
кхузза шен бералла гина
стаг дуккха а веа олура
тхан денанас тхан дена
шениг шозза бен ца гинера
цкъа гинера цунна иза
ша тIамтIе дIавоьдуш цIер —

пошта тѣра юхахъѡжча
ламаройн эвлара дуѣйна
охъа а деъна шена тѣаь —
хъахъѡѡжуш лаѡтташ
шозлагѣа гинера цунна иза
салташа тѣе тоѡпаш а лаѡцна
ша махках ваккха дѣавуѡгуш
юхахъѡжча эвлайистехъ кхин
тѣахъа схъадан а ца даѡхъаш
лаѡтташ цул тѣахъа цхъана
буса акхачу кхокхарчашца
бѣаѡвна чохъ лечкъина ѣаччохъ
иза салташа дѣйна хиллера бѣов эккха
а эккхийтина кхозлагѣа кху
эвла ваха-ван шена бакъѡ
ца елча доѡзал арснца а би —
тина винчу метте бѣаѡрг
тоха а веъна дѣавѡѡдуш юха —
хъаѡжча шен бералла ца
тинера цунна тѣаккха
хиѡнера цунна хѣара дуѡне
иштта чѣогѣа ца дезча а
хѣумма а доцийла со жима
волуш тхайн дех ца кхетара
хѣинца со кхеташ санна
хета суна цуѡнан хеназа
сѡначу ѣѡжаллех а

ИИНА ІУЬЛЛУЧУ ГІАРГІУЛИН БІАБРА ХЬОБЖУШ

Суна хии тахана сан
ненан юьхь-сибат хьеначух
тера ду декъа ира юьхь-сибат
суна евзи цуьнан къайле
цкъа а сайн нана куьзгана
хьожуш гина вац со иза
кхьоруш хилла-кх ДегІастанах
йоккхучу дийнахь шен юьхьа
тІехь дисначу ИндагІех сан
нана гІаргІули ю техьа я
со ду техьа гІаргІулин бер
иштта ойла йойту-кх соьга
хьан юьхьа тІехь гучу ИндагІо
синна хІун бен ду ша махках
доккхуш дерг мостагІа хилча а я
Іа хилча а ша мацах
къастийначу махка цІа кхаьчначу
дийнахь махках йолуш йолчу
хьан балхам хезча карлабаьллачу
балано ницкъ барна нанас со
хеназа вина вара те цундела
инсдели техьа сан вахар хенаца
ца догІуш я со шун тайпана
вара те нохчийн зудчо шен
сийлахьчу кьинхетамна кхаьбна
волу хІора а шарахь цкъа
со виначу дийнахь Нохчийчу а

йогій кхнийначу
нахера аш діавоьхуш волу
цундела нисдели техъа сан вахар
нахаца ца догІуш
ца хаъа амма суна
билггала хии тахана сайн
ненан юьхъ-сибат хъеначух
тера ду

* * *

Со самаваьккхира йоккхачу
Хин гІовгІано цІеххъана стигла
а латта а дешна хъаввддачу
Іовраша ерриг а юрт діахьош
хетта со араиккхира амма
тхов тІера меллаша оьгура біаьстенан
дуьххъарчу ладаран тіадамаш
цу цхъана мІаьргонна хийтира
суна гІайгІано гІорийна лаьт —
тинчу буточу хоттаршкахъ
хІора а сайн дегІан межено
гІа ховцуш санна ма чІогІа
сатесна хилла-кх ас хъан
озе біаьсте

Дай боцу некъаш хлусамаш
 лъхурш хлусамех хьогурш
 даяма а адамаша а ма —
 шенаша а юкъара хьогурш
 шаьш пайда эцна ма
 девлли адамаша а маше —
 наша а дицдеш дерш май —
 данашкахъ ковбертешкахъ вок —
 залашкахъ дай боцчу бераша
 а жлаьлеша а санна буьй —
 санаш йохурш царна вилхина
 со коьрта тлехъ тхов болуш
 а боцуш а цаьрца хилла
 сан ойланаш уьш санна
 ирсе а уьш санна декъаза
 а суна хаарна да волу
 некъ хлусам йоцуш ца буь —
 сийла къонахчуьнан а эвла —
 яан а поэтан а бакъйолу
 хлусам кошан лахъта
 юйла кху дуьненан глайганех
 къизаллех чекхболий хлора
 а да волу некъ цу хлуса —
 мехъ туьйш буйла суна
 хаарна дайх дисина некъаш
 хуьлуш доцийла хуьлуш
 дуйла дайшна дицделла некъаш
 Уьш ду уьш дай боцу некъаш
 дуьненан диканах лехабаларна

шайна ханна карийначу
хлусамашкахъ пар —
глатбевллачу дайша шайн
ойла ца еш дерш майда —
нашкахъ ковбертешкахъ вок —
залашкахъ дуьненан массо
а харц хлусамийн неларшкахъ
буьйсанах йохурш царна
вилхина со суна хаарна
дай болчу некъашна ца
евзийла юкъара ларш
шаьш ненан кийрара дуьххъара
лаьтта тле левзиначу ма —
ликийн байчу когашца чекх —
бовлий царна тлехъ уьш
хаьржинарш суна хаарна
уьш лаьттах тлулгах си —
ламах эчигах деш доцийла
уьш серлонах бен кхоллалуш
доцийла дай болу некъаш
шайн дайшна муьтлахъ
хуьлий кешнийн лахьтанашкахъ
сапарглатдовлуш дерш шайн
хлусамаш карош дерш

* * *

Тлам меттах ца хьабеш
меллаша хьийзачу лами
тлехъ го бохуш санна тлаьхъ-

тІаьхъа жимлуш ижунна
къарделла стигланан сийналлехъ
дІакъайладаллалца и аьрзу
тергалдеш со цуьнга хьийжира
харц наха айбар ца ладелла
хъарамчу коша тІе кхачале
къаьхкина тІома а баьлла
Далла тІе са эцна Іаьршашка
дІабобду сайн барма сайна
гуш санна

• • •

МаьркІаже когаш го къевлинчу
кевна кІелдІахула юха а
схъакхечи-кх дера яц со
цхъалха вита а йоллуш-м
иштта лаьттар ю-кх хьуна
ладобгІуш кевна тІе лерг а диллина
ков схъадиллича хІораза а
санна йоккха стаг дІайобдуш
го букара а сеттина тишачу
барзакъех а хъаьрчина гара
настарш а йолуш зама олу
ас зама ладобгІна соцу иза
юьхъ соьгахъа схъа а ца ерзош
со дуьненах лечкъинера со
хьулвеллера сайн синкІоргехъ
со гІелвелла дуьйцу ас
цунна хаьа ас ша чукхойкхур

Йоцийла ша ма-лаьтгара
Йистхуьлу иза суна вевза
хьо хьан ковберте ца хIуттуш
тIехъялалуш яц со тIаккха
дIайолало шера хаьа цунна
со Iалур воцийла со тIаьхьаволало
ков диллина а дуьтуш.

НОХ, ЦІЕ, ЧОЎ

Ас малхе кховдор ду иллеша этІйна куѳгаш,
Сайн когийн орамаш тийсна Даймехкан лаъттах.
Со ишта лаъттар ву, сийналла белшаш тіехъ сецош.
Сайн біаьргийн чІенигех Іййдалуш лаъттан мутт-мара
Со иштта лаъттар ву, дахаран мехаша саттийна,
вакъийна,

Дечиган пондаре верззолц.
Тіаккха ахъ, Даймохк, ладогІалахъ сан синан мерзе.

Сан ненан некхах
Декха сан некъаш,
Хъан сица доьзна ца хилча,
Вахар а хІун дара, Нохчийчовъ,
Долуш сайн нох, цІе, човъ,
Хъан лаъттахъ вина ца хилча?..
Валар а хІун дара, Нохчийчовъ,
Хъо тіаьхъа юьсуш ца хилча?..

ЦХЪААЛЛА

Нохчийн аре лаьмнех хадю гІертар санна,
хета суна Азех Европа

къасто гІертар а...

Азиний, Европиний юккъехъ вина волчу сан ден
цІий хуьйdda Европин

лаътто, цуьнан хъацар хуьйdda Азин лаътто.

Суна ца хаьа, сан да кхелхинчу дийнахъ Нохчийн
ареной, лаьмнаший

вовшашка кадам муьлхачо хъаьнга бира.

лаьмирко Азина атоман бомбанаш тоьхначу дийнахъ
Европин біаьргех

даьлла хи гуш санна хета суна, лаьмнех стаг
кхаьрдича, лаьмнашкахъ

ийна йолчу, Нохчийн аренгахъ ехаш йолчу сайн
ненан біаьргех даьлла хи гуш.

Сан ворхІолгІа да Азехъ я Европехъ, лаьмнашкахъ я
аренгахъ вина ву

ца хаьа суна, амма ас нохчийн илли олучу хенахъ
уьш сох кхетийла хаьа.

Сан нанас аренгахъ сттинчу сискалан а, сан дена
Европехъ еллачу

мидалан а цхъа бос бу — маьлхан бос.

Аренгахъ вина волчу суна н малх ломахъ гина
дуьхъара, Азера Европе боьдуш.

Сан ден барма эцна боьлхучу нахана тіаьхъа,
біаьрхиша берзина когаш а

багош, со ведда воьдучу дийнахъ, Азиний,

Европиний юккъехъ Іуьллучу

тхан кІотарахъ и малх цкъа сецнийла а хаъа суна
коъртах куьг а хъаькхна
тевина сан дог эца гІерташ.
Ломахъ всхаш волу шен кІант волчуьра цІа
йогІуш йолу тхайн денана
гуш санна хета суна, хІора дийнахъ и малх гуш.
Нохчийн аре лаьмнех хадо гІертар санна хета суна
Азех Европа къасто
гІертар а. — Свна хаъа цунах малх кхаьрдийла...

* * *

ЖІаьлеш а дІатов кху шийлачу буса,
ДІаюьжу сан кІотар, дІа паргІатІюлу.
Нахах мел дисинчух сайн кийра буза
ТІаьххьарчу повкъа со дІа ара волу.

Сан сих ма хьерчахъа, хІай беттан шело.
Біешеран кІант ву со, Нохчийчохъ кхиьна,
Лавтта тІехъ мел йолчу нанна го гІело
Дезачу иллица цкъа яйян лиьна.

ХІун ала гІерта хьо, хІай дато экъа,
Товшалла хІоттийна стигаллий, латтий,
Дуьненан кийрахъ дІа мел дина некъаш
Кху нохчийн кІотара кхехьначу кІанте.

Со некъах вохаван хьо хІунда гІерта,
Сан букъ тІе йижина хІай було цхьалла.
Суна яц хьуна кху урамийн керташ,
Я суна къевлина ков а дац цхъа а.

Букъ-тІамарх чекхъюьйлущ хьо хІунда цІийза,
Кху некъан йохалла ас хьобшу гІайгІа.
Кху юьртахъ нана ю соьга сатийса.
Кху юьртахъ доттагІ ву сан бала байбан.

Ас, лаахъ, хІоттср ду тховса, хІиница,
Туьйранехъ дуьйцуш а ца хезна ловзар.
КІентий бу, махко а йохъана бийцал,
Мехкарий, Европас Азица кьовессал.

Лавтта тІехъ мел волу некъахо вохван,
Кхерч бу сан, ворхІе а ден цІарах бага.
Маьршачу куьйгашца дихкина кохкарш,
Сан нанас техкадо бІешеран ага.

Цундела яц хьуна, мел хьийза латта,
Со некъах вохаван гІайгІа я бала.
Цундела бакъо ю сан нохчийн маттахъ:
«Бийсолтан Дибин кІант вехах ву» ала!

СУЛЕЙМАНОВ АХЪМАДАНА

Нохчийн нанас кьонах винчу дийнахъ
Пхьеро дечиг-пондар бина боху.
Некхан шуьрца илли дуьллущ кийра,
Нанас цуьнга и кховдийна боху.

Боху, бекна пондар, дуьне декош,
Белабелла, дуьне деладеш.
Боху, декна илли, кІиллой бегош,

Къонахчуьнан кийра багабеш.
Боху иза махко, халкъо боху,
Хъанал болх беш, маърша латта охуш:
Хюкху лаьттахъ ехаш мел ю нана,
Халлакхила йиш яц дуьне хIара!
Хюкху лаьттахъ къуьйсусхъ мел ву къонах,
ХIара дуьне эшор ма дац воно!
Хюкху лаьттахъ декаш мел ду илли,
Кху дуьненан дай хир ма бац кIиллой!

Боху иза махко, халкъо боху,
Дас шен кIанте дуьйцуш карладоху...

ГОЙ ШУНА, ДОТТАГИЙ

Гой шуна, доттагий, вайн наной къанлуш бу денна,
Хебарша кхелинчу яххаш тIе къоьжалла оьгу.
ХIораннан вайн даг чу гIайгIане сахьийзар деьна,
Зама а сихьелла дIайобду, некъ некъах тоьгуш.

Гой шуна, доттагий, вайн наной къонлуш бу денна,
И нанойн дегнаш ду даккхийдеш кхуьучу кIентех.
ХIораммо техкийна ага а ца хилла-кх эрна,
Нахана дика дан кIант хилча хIора а цIен тIехь.

ХIора де — цхьа кIайн чо, хIора де — цхьа хазахетар
Вайн нанойн баккхийбер кортош а кхелина къега.
Гой шуна, доттагий, nanoшна мел чIогIа оьшу
Хилар шавш баккхийбеш шайн кIентийн дикане хьоьжуш

ГІа лехначу лай тіе Іена гинсу,
 Буьйса юьйлу беттан багара.
 Мичхьа Іа хьо, деда ваьхна ирзу,
 Мукъам белхош попан, баганан?

Мичхьа Іа хьо, хьайн да велла диснарг? —
 И цхьа хаттар, хилла йилбаз-мохь,
 Доьлху, даьржа, кхетий анайистах,
 Доьлху, даьржа, доькьуш дилха дог.

Махо локьхуш нехан синойн саьлнаш,
 Хьо дІадайна хир-кха тіепаза,
 ДогІа санна, доьлхуш лекха лаьмнаш,
 Зама яьлча нехан ціе ганза.

Хено ловзош хьаннийн хотийн кийрахь,
 Хьо дІадайна хир-кха, бо хилла,
 Алмаз санна боьлхуш мокха кхийра,
 Гича урдан доза дохийна.

Дола доцчу нахарх йоьлча мекха,
 Хьо дІадайна хир-кха, яр хилла,
 КІордадина лардан кьора некъаш,
 Малхе, лаьтте гІайгІа ялхийна.

Мичхьа Іа хьо? — И цхьа хаттар ду сан
 Дала хІокху дикчу бІешере.
 Мичхьа дай хьо? — И цхьа лазам бу сан
 Белко, беко илlexь, эшарехь.

Хаа иза дукха акха буйла,
Карадарх а маџна, бахъана,
Хаа иза дукха цхъалха буйла,
Хаа буйла шийла, бахъара.

Хаа, амма хааро ца кхачош,
Лаам бу сан — лазам, йилбаз-мохъ.
Белха аџлла, хенан џлаџрса кхачош,
Баржа аџлла, доџкъуш дилха дог.

Хаа, леларх дикчу нехан го гуш,
Веларх, велхарх, вузарх кхачанах,
Ирсе хиларх, со кху лаџттан бо дуй,
Дедайн некъийн кхерча кхачанза.

Ас цундела хоџтту хџокху буса
Лаџтте, нахе, хъаннийн гџайгџане,
(Со мел веџа, и цхъа хаттар ду сан,
Цулгал тийна, џлаџрхил кхайкхаме):

Мичхъа Іа хъо, деда ваџхна ирзу,
Мукъам белхош понан, баганан?..
Гџа лехначу лай тџе Іена гинсу,
Буџйса юџйлу беттан багара.

* * *

Хъан кор а догур ду, цу буса санна,
Шелдина лайн чимаш хъийзочу маџо,
Букъ юккъе тџехъашха урс тухуш санна,
Хџинца а хезаш берг цу коран мохъ бу,

И ца а латтар ду, ца девзаш санна,
Биц ца беш шена чохъ цкъа баьгна безам.
Исс неІалт вьдучу соь кхайкхош санна,
Хіинца а го суна цу цІинан хьежар.

Латта а хьійзар ду, ца хууш санна,
Адамо адаман Іодика йиний.
Цхьаь цхьаннах ца кхетча ницкъ эшча санна,
Седарчий оьгур ду, доьлхур ду илли.

* * *

Сан тахна эшаран денош ду, доттагІа,
Толамаш кханенгахъ бисна.
ТІаьххьара сайн кхоллам кхожа тІе хІоттабан
Алхха цхьа Іалашо йисна.

ЦІеначу дагара юха а вирзина,
Дог Іабош цкъа велаваала,
Вистхуьлуш: «Гой шуна, сан чевнаш йирзина?»
Доллучу кьинийх цІанвала.

Ткъа тІаккха, са доцчу, кІезгачу нахана
Гечдина, веза стаг хилла.
Керла юкъ йихкина керлачу дахарна,
Доладан кхин керла илли.

Сан дин бу терсаш берг, некъана гечдина,
Къобалдеш дахаран туьйра.
Сайн иснан пурбанца шедан кхаж кечбина,
Хуур ву со цуьнан нуьйра.

Со вагIахь вогIур ву, со висахь вуйсур ву,
Бешерех чекхваьлла ваьлча,
Жимачу юьртара мехкарий хьуйсур бу
Со варе, хан-зама яьлча.

Вовш хилахь, вовр ву со, седанах кхерстина,
Туьйш хилахь, — хIолламах туьйр ву.
Сан дин а богIур бу, Iуьйренца терсина,
Дохьуш ас яздина туьйра.

Ахь тIаккха дешалахь, цхьа могIа биц ца беш,
Воцучу доттагIчуьн дахар,
Адамийн бIаьрхишца тIадамаш хIиттадеш,
Дерзийна хIора а дакъа.

Дешна хьо ваьлча, ахь и дин дIахецалахь
Кьонахий лелачу новкъа.
Сох бисна шедан кхаж хьайн кара эцалахь,
Хьан куьйгахь — сан куьйган йовхо...

Сан тахна эшаран денош ду, доттагIа,
Делахь а со чIогIа тешна,
ТIаьххьара кхолламна юьхь-дуьхьал хIотталца
Ца къаьстий тоьлларг я эшнарг.

ШИРАЧУ ИЛЛАНЧИН УЗАМ

Сулейманов Баудин

Ховхачу бѣаьргаш чохъ Іуьйренаш йоьлуш,
Ховхачу куьйгаш тѣхъ суьйренаш йоьлуш,
Ден-ненан цѣарах со дуьнен чу ваьлча,
Даймохк, хьо хуьлур-кха сан ховха бѣаьрса.

Ден-ненан доккхадер дайн тѣемаш хилла,
Декхаран жоьпалла беза мохъ хилла,
Дуьххьарчу новкѣа со волучу дийнахъ,
Даймохк, хьо хуьлур-кха сан деган кѣийлар.

Кѣийсаман цѣе эцна со новкѣа ваьлча,
Хела йоІ санна сан некъ хьийза баьлча,
Ца вуьтуш лела со аренца тилла,
Даймохк, хьо хуьлур-кха сан некѣан илли.

Вешина ва метта буто ша боьлхуш,
Йишина ва метта куьйса эрз боьлхуш,
Генарчу махкахъ сан бѣарзѣелча ойла,
Даймохк, хьо хуьлур-кха сан гѣенийн гѣовла.

Нуьречу бѣаьргаш тѣе кѣайн марха еьча,
Сайн доьзал ца бевзаш сан бѣаьрса эшча,
Висча со стаг воцуш гѣо — дакѣа лаца,
Даймохк, хьо хуьлур-кха ас луьйзу Іаса.

Некѣаша Іийшина кура дог сецча,
Тѣаьххьара кѣонахийн верта тѣе тесча,
Тѣаьххьарчу новкѣа со ойучу ханна,
Даймохк, хьо хилалахъ со ойу барма.

Шаьлтанап цхьа Даймохк бу — кьонахчун буй.
Киллочун буйнахь и мохк дIатесна стаг санна
ямарта хуьлу

ГРАММАТИКЕХ ЛАЬЦНА

Дерриг а сан дIадаьлларг яхана хан ю.

Ас дахаре салам луш кховдийначу куьйган пхи пIелг санна, пхи кеп ю цуьнан:

1. Хинца яхана хан — сан тIаьххьара илли.

2. Гуш яханарг — гIайгIа.

3. Яханарг — бералла.

4. Хьалха яханарг — бала.

5. Ихнарг — сан ненан бIаьрхиш.

Ткьа сайн хиндерг суна дуьхьалхIоьттина дац —
иза йогIу хан ю. Ас, ойлаеш, дIахьаббо ши бIаьрг санна,
ши кеп ю цуьнан:

1. ЙогIуерг — сох поэт хир ву.

2. Ян мегарг — со ирсе хир.

Мичхьа ю хьо, карара хан?

Цкьа ирсах ца тешнарг Iемар вац ваха,
Мел доккха дог хиларх, мел йоккха оила.
Цкьа ирсах ца ваьлча девзар дац дахар,
Лазамо яйалца сапаргIат Iойла...

Шелъелла лаьттар ю да воцу хIусам,
Шен деган хьогIана кхаьрдаш верг кхаьрдаш.
Ас цIехьа кхоьхьур ду хIора а буса
Хьан бIаьргийн седарчех дуьззина таьлсаш.

Хьан дерг бен дахарехь кхин сибат доцуш.
И цхьаь бен — сатийсам, и цхьаь бен — бекхам,
Мел эхарх цхьанхьа а дIакхочуш воцуш,
КIордор ду эххар а хьан лорах текха.

Ас тIаккха долор ду чекхдаьлла туьйра,
Кхин цкьа а тешар ву ямартчу бIаьргех,
Пициййр ю лаьттаца сайн йолу уьйраш,
Пициййр ю мацца а ер йолу бIаьсте.

Иуьйренна девзар дац кегдина тIемаш,
Сатосуш, беттаса сан карахь дайча.
Хьуна а гур дац кхин и кьIаза гIснаш,
Вицвинчийн моIаршкахь со хьайна вайча.

Ткьа суна юха а тосур ду дуьхьал
Кочалла ахь тIехьа кегдина куьйгаш,
Делахь а некь бийр бац хьан бIаьргийн дуьхьа,
Кхин цкьа а хир дац хьан хьажарна куьйла.

Кьора ву со, кьора ву — и хьан кьурдаш хаза.
БIаьрзе ву со, бIаьрзе ву — и хьан бIаьрхиш ган,
Ирча ву со, ирча ву — хьо ю дукха хаза,
Хьан-м хIинца а таро ю хьайх дозалла дан.

Суна лаарх ца хили хьох сан цІеран нана,
Хуна лаарх ца хили сох хьан цІеран да.
Дола доцуш ширдели сан кураллин гІама,
Хенан цІаро ягайи гІабали а хьан.

Кхерч лато а Іемн хьо, тхов тІскхетта баьлча.
Акха новкъа волу со Іуьйре декъалъян.
Некхан юккъехъ кьуьйлу ас ямартлонан шаьлта.
Къора ву со, бІаьрзе ву, мотт а сеина сан.

ГУЬЙРЕ

Дешпаш — гІаргІулийн.
Мукъам — сан ненан.
ДІаолу — Даймахко.

БУЬИСА

ЖІаьлийн летар дашадо догІанаша.
Дитгаша дечу доІанаша йовзуйту буьйсанан гІайгІа.
Цара скхна Іуьйре йовху.
Мох, шел а белла, дІабижна.
Мархаш паргІата ежа кІотархойн кхашкахъ.
Чиркхаш набарна детта.
Готанна кІамделлачу ахархойн куьйгашна гІенаш го.

Хьо суна хьарам ю — и дешнаш дуу ас х'инца,
 Со муха кхета кху дахаро х'оттийнчу киртигах?
 Хьо суна хьарам ю — и дешнаш лозу сан ц'ийца,
 Сан некъийн энаш т'ехь дагардеш дицдан мел
 г'иртинар

Хьо суна хьарам ю, назбаран аьхналла санна,
 Беттасан когийн беш кхин тата доцучу буйсанна,
 Хьо суна хьарам ю, шайт'анна бсза дуй санна,
 Тк'а х'унда кхолламо вайн некъаш,
 цх'а берд беш, дуьйцне

Хьо суна хьарам ю — лазаман т'аьхх'ара дийцар
 Кхерстарца доьшу ас дешначохь х'ан когийн ч'урама
 Хьо суна хьарам ю — и дешнаш лозу сан ц'ийца,
 Лозу сан кхетамехь хьо лелла, хьо лела урамаш.

Ахь к'айчу куьйгашца кхе туьллу сентябран буйса
 И йогу дагардийцаран ц'е хилла.
 И йогу вайшинна дисина х'оккхул доккха дуьне дохд
 Стигланан кийра эгош суйнаш-седарчий.
 Со тийна Ia, д'адаьллачуш шерех-т'улгех боьттинчу
 пенах букъ а тоь
 Х'умма а ца к'аьста суна х'ан б'аьргех-горгалех
 тесна кхозу х'ан ч'аба
 Йогучу ц'еран серлоно ч'аба меттах моццаза х'айи
 б'аьрхих дека

Бѣаьргаш чохъ сецна хъан са.

Хъан синан декаро самадоху лавтта тѣхъ мел
долу некъаш.

Уъш гулдала дуьйлало вайн хѣусаме.

Со вевза оцу некъашна, со.

Цара йохъян йохъу сан бѣаьрзечу денойн дакъазалла,
сан мел хиллач.

гѣалатийн шело.

Хъан бѣаьрхиш санна цѣеначу сентябран буьйсанан
цѣергахъ йогу

сан бералла эцна дѣа мел яханчу гѣаргѣулийн назманаш.

Ахъ тѣаккха, корера схъаобцый, беттаса туьллу
цу цѣерга.

И деттало, буьйса яьгна яллалц, стигла эгна суйнаш —
седарчий даллац.

Цунах малх хуьлу.

Тѣаккха ахъ куьйгашца корах араховцу малх, и гѣотту,
цо хоуьйту доллучу

дуьнненна кхин цхъаъ а сентябран буьйса яьгна яьллий.

Тѣаккха дуьйлало некъаш — вайн хѣусамехъ мел болу
некъ новкъа болу.

Тѣаккха новкъа волу со а.

Хѣинца маьлхан зѣаьнарша чѣаба меттах моссаса хъайн,
дахарах дѣка

хъан бѣаьргаш чохъ сецна са.

ЦХЪА ИЛЛИ
Я
НИЙСА ЦА ТИЛЛИНА ЦІЕ

* * *

ЦІенчу хІух яра и буьйса...
Иза сирла яра,
КІеза шен ИндагІах леттал.
Стиглахь
Генара цІехъа техкачу
Олхазарийн зІакарех
ГІуьтту Іаьнарш біаьрга галла,
ЦІепа яра иза.
Оцу буьйсанна
Со кхоьрура
Чубужу седа біаьрга а бахана,
біарзваларна;
Тийналло лерган потт а эkkхийтина,
Къарваларна;
Иллин дашо мотт а багийна,
Толкхаваларна;
И дерриг а даго ца лайна.
Чолакхваларна...
Оцу буса
Сан пІендаршна юккье
Лаьмнаш тарделлера...
ЦІеначу хІух яра и буьйса,
Иштта йолу буьйсанаш
Дукха ца еха...

Массо а
 Меже тегулуйина,
 Уьш, хьаьрчаш,
 Тіома кІел хьулуйина,
 Аьрзу чухьаьддачохь бІагоре,
 Хан-зама мІаьргоне йоьрзуш,
 Зингатан зирх доьрзуш пхьагале,
 Къасталур дарий цо хоьржург,
 Къевлинарг бІаьрсинан къагарехь —
 Ижу я тІам багон илли
 Къастийнехь,
 Ахь къайле йилли.

Сан бехк ма бац Нохчийчохь вина хилар,
 со вечу дийнахь,
 дуьненна букъ а тоьхна,
 нана лаьмнашна дуьхьал йирзина хилар,
 цу дийнахь
 бехкана лачкъа ваханчу дас
 бІаьвнашка ладегІна хилар,
 Сацабехьа пондар,
 сан дагах чекхбаьлла ломан бохь
 хьуна гур бац,
 бІаьрхиш дІадаьхна валлалца
 Сацабехьа...

Дошара вассахъа, накъост,
 Мел кІорга делахъ а хъан некъан Іилма,
 КІорга бу кху лаьттан хІора а лам...
 Хьо дуьхъал вогуш дерг къам ма ду, къам —
 Дошара вассахъа, накъост,
 Дин озий волало жимма.

Суна бен бац ца кхоьल्लीна хІоллам
 Я, кхоьल्लीна, къайлах лаьттинарг —
 Цу шимма а турпалхочун кхоллам
 Хьакъ ца бина хІокху лаьттана.

Суна бен дац ца кхоьल्लीна илли
 Я, кхоьल्लीна, четахъ къийлинарг —
 Цу шимма а бакъ ца дина хилларг,
 Цу шимма а бакъдерг къийдина.

Суна бен дац ца кхоьल्लीна дахар
 Я, лай хилла, кхоьруш кхоьллинарг —
 И шиъ ший а къобалдинчу наха
 Кху дуьненна Іазап кхоьल्लीна.

ХІара лаьмнаш цІокъболатан дуйла
 Хууш ву со, дуьне гича дуьйна:
 Оццул юткъа, оццул лекха бІаьвнаш,

Оццул лекха долчу баххъашкахъ
Лаьттар ярий, паналлица къуьйсуш,
Яржайина махо дIа ца кхуьйсуш.

ХIара лаьмнаш цIокъболатан дуйла
Хууш ву со, дахар зийча дуйна:
Кху дуьненан муьлха маIле кхоссарх,
Некъ ца гайта бIаьргаш бихкина,
Сан халкъ цIехъа доьрзур дарий тIаккха,
Белларш гIуьттуш, мехкан бакъо яккха.

ХIара лаьмнаш цIокъболатан дуйла
Хууш ву со, и чIагIдалла дуйнехъ;
Кху паналлин дегI ца гучу гонехъ
БIарздиначохъ нехан зуламо,
ХIара латта дIарна кхерам бара,
Ша сецадан лаьмнаш дацахъара.

* * *

Сан даг тIе Iад хьовкху буйсанан саделаро,
Ас мукъам болабо бIаьргашца.
Хетало, тийналло, сан дехаро
Шедагах ловкху хьан бIаьрхиш а.

БIаьсте ю-кх лешъериг вайн хIусамехъ,
ХIинца а пхийттара яланза.
ДIаала йиш йоцург кху буса бен
Масане дайна хир-кх аланза.

Пхийттара бовланза сатийсамаш
Късжлуш бу, хено варкъ кхолонза.
Дуьненан сих оьху сан кыйсамаш
Масане байна хир-кх толамза.

Маьлхан каш санначу вайн хIусамехъ
Тийналла йоьлхуш ю хьаьркашца,
Декъалдан йиш йоцург кху буса бен
Декъалдо цIеналлин бIаьргаша.

Ишттачохъ лаамаш ца сецало,
Эсаллин мох цIийца хьоькхучохъ,
ДегI делла дисина са хецало,
Темашца лендацар локху цо.

Локху цо, локху цо дIадаьлладерг,
Мел хиндерг дуьхьала доху цо.
Цундела дахарехъ цааьлладерг
Хьан бIаьра хьаьжначохъ боху ас:

Вайн дахар хьан бIаьргийн цхьа шедаг ю,
Ерзонза сан бIаьргийн эшаро,
Йохъянза бужучу суй-седано,
Шелъянза дийнначу бIешаро.

Вайн дахар ду сккъа цхьа дикалла,
Кхоьल्लीна гIайгIанийн йохалло.
Хьан цIийца доьссина маликалла,
Дерзонза сан эвлаяалло.

Хъан кӀайчу духарх ма тера ю-кх и хъан кӀайн амал
 Гла-бецан зазанах дуьзна ду хъан хӀора хъаьрк.
 Ца гуш хъан ИндагӀехь сайх кхаьрда ойлане гӀала,
 Хъан дайчу сеттарш тӀехь сецна сан сих буьзна бӀаьр

Хъан цӀечу кочаллех, сирлачу кочаллех хъаьгна
 Ламаройн амалша шен кеппехь латтийна са,
 Хетало, генара бӀаьрг тоьхна хъан бӀаьра хъаьжна
 Жимачу кӀотарахь тишделла илланчин цӀа.

Хъан дайчу боларан куралла ца лалуш херца
 Турпалчу иллеша сан сина йоьттина лард,
 Делахь а верриг а ваза ву ламанан кхерчахь
 Эсалла осалла лараро тилийна кӀант.

БӀаьрнегӀар тухучу юкъана со хъуна сужде
 Вахар ца ладелла херца сан лаамийн бӀов,
 Делахь а кхета, со иштта хъан цӀу хъажар гуш бен.
 Жимма а йиц ца лой дагна шен ца йоьрзу чов.

Цхъажимма кхардахьа я лаахь сонта дош ала,
 Цхъажимма лазамех бицбехьа сих буьзна бӀаьрг,
 Хъан кӀайчу духарх ма тера ю-кх и хъан кӀайн амал
 Гла-бецан зазанах дуьзна ду хъан хӀора хъаьрк.

Со кхоллалур ву шаьлтанах,
 Хьо кхоллалур ю лазамах.
 Ахь хьайн сингаттам ларбелахь,
 Хьо цкъа а соь ма хьажалахь.

Со кхоллалур ву мокхазах,
 Хьо кхоллалур ю хьовзамах.
 Сан хІора суьйре лачкъаеш,
 Хьо анайистехь товжалахь.

Со кхоллалур ву серлонах,
 Хьо кхоллалур ю доІанах.
 Ахь даима а ларделахь
 Ас ца яздина моґланаш.

Со кхоллалур ву готанах,
 Хьо кхоллалур ю беркатах.
 Ас мел язбинчу моґланца
 Ахь суна зулам дехкалахь.

Со кхоллалур ву — тІаккха хьо,
 Сан цІе дІайойуш хІоразза.
 Со хьовца хир ву нуьцкъала,
 Со хьовца хир ву гІоразза.

Ткъа суна сайна хуур ду
 Хьо кхоллаелча гІабалех.
 Ас тІаккха хьан цІе йойур ю..
 Со кхоллалур ву гІаманах.

ГІАЛАТ

Маълхан цІаро дитташ кхехкош,
лаътта заза Існачу дийнахъ
дуьххъара хитІе яхара иза.
Дуьххъара цуьнан белаш тІе дижира Іад.
Цо охъа ца даьккхира иза ша ведарш хих дузуш а.
Новкъахъ ведарш чуьра хи Іенар
цо шен корматалла ца тоарна лерира.
Урамехъ дуьхъал мел кхеттарг цуьнга хьовжура.
Иза ца кхетара, нах сте цецбоху.
Иза ца кхийтира цунах, цІа кхаьчча,
хина метта ведарш дуьззина Іежаш гича а.
Ткъа бехке-м цхъаъ вара,
пхъар,
Іожан генах Іад дина волу...
Иза цу хенахъ пхийттара йолучу йовІан бІаьра
хьаьжи
Хиллера.

ГІАЛАРА ЙОІ ЕЗАЕЛЛАЧУ ЛАМАРОЧУН ОЙЛАНАШ

Стиглахъ а олхазар цкъа саца кховручу
Поккхачу гІали чохъ
Хьо гІортор яра сан.
Духарца, къажарца адамаш ловручу
Кочачу шахъарехъ
Хьо гІайгІа яра сан.

Цоканах бала хилла дера ча санна,
Сайн шерех бала хилла,
Хъан некъах къихки со.
Мостагичух глала хилла блярьзе стаг санна,
Хъан цларах блов хилла,
Хъан новкъахъ сийци со.

Хъан дешан дарж декъа со а вац тоьлладех,
Хъоь ала дар-кха сан, ас къобалдина:
Сай бижа боьдучу коканан коьллэшкахъ
Махо мотт билла-кха вайшиннан къина.

* * *

Доккха мел хили а, дайн хилла-кх ло,
Буто мел хили а, яйн хилла-кх глур...
Хиун де ас — бита я сайца длахь
Хъан деган йовхоне валийна урам.

Сацаван ца глерта тлаьххъара аз,
Декъалван ца глерта тлаьххъара ойла.
Доладар, дерзадар — ший а ду харц,
Иштта ду марша ле я марша йойла.

Багара дош далахъ — и а ду харц,
Кхоллалуш хъарама дагарадийцар...
Сан лорах глевттинарш маликаш дац —
Глалина тлехула церпошташ хыйза.

Сан цларах массо а социйла яй —
Кеманаш дисина глевттинчохъ кхерста...

Талуне ерззал хьан испайлла лай,
Дювш хилал лай хюкху хюсаман хьестарш.

Ас кхоччуш члагидина чекхбаккха и
Уьшаре са кхоьхьу цийн аьрха хьехам,
Дуьненан есаллехь ца кхолла кхин
Синтемо адамна лазам бо лехам.

Ша-шеха хилладерг ша-шеха довш,
Кхетамо доладо хюра а гюлчан,
Сан хюра хоттарехь кху сохьта бовш
Суйн царах са кхуллу дуьненан бурчам¹.

Ишттачу некъаша Iамвийна со
Хенаца верза са-шогачу васте.
Амма дош дерзадарх, чакхе-м ца го,
Букъ тIехьа ца гучохь хьан деган вас бен.

ДАГАРДИЙЦАР I

— Хьан хьажар йочане ду,
Ду иза цхьанхьара геннара,
Ду иза дуьненан хеннара...
— Гяргюлеш дIайовьлхуш ю...

— Хьан хьажар ду йоккха аре,
Цхьанхьа а, цкъа а ца кхачалун,
БIаьргашка некъ схьа ца лацалун...
— ХIун ду те дIахьург цара?..

¹ Стихия

ДАГАРДИЙЦАР II

— Диттара тур доьгІна,
Цу буьххьехь бохь боьгІна,
Со хелхахьаьвзича,
Сан куьйгийн хІазарехь
Хьан гІодьюкь хьаьвзича,
Лаьмнаш а, цецдевлла,
Хьан бІаьра хьаьвсича,
Алахьа, ненан йоІ,
Хьуна хІун хетара?
— Суна эхь хетара.
Таптанан тІомаца
ЦІе хьуллур яцара.
Пиллигал яйяларх,
ГІатта ницкь бацара.
— Куьг куьйгах даларца
Ког кого пелхьарчош,
Дагах цІе яларца
Бустамаш лелхачохь,
Хьан хьажар ца лайна,
КІентан дегІ дегийча,
Лакхаллек шекдевлла,
Ламанаш дегийча,
Алахьа, ненан йоІ,
Хьуна хІун хетара?
Со хьох ца кхетара.
Дей-буьйсий юхь-дуьхьал
ХІуттучу заманахь
Хьо хІокху дуьненан
Ойла ян Іамалахь.

Гухойн Гіубаш... Со дукха лелла цуьнан лорах,
доллучу шен дахарехъ илли доло цхъа дош лобху
илланча санна. Гила-берзан кхоллам бара цуьнан —
цхъанна а цавовзар. Курачу сен кхоллам бара
цуьнан — массарна а вовзар. Къонахчун кхоллам бар
цуьнан — дІахаьттинчун гергара хилар...
Суна даяма а ор чохъ гина иза...

Сан куьйгаш, нуьцкъала куьйгаш,
Хийла ницкъ хили-кха шуна.
Ас Теркал дехъара реманаш кхуьллущ,
Хийлаза дезнера шун а
ИилгІанан шедакхаж къийла,
Хийла,

Сан куьйгаш, цІий обху генаш,
Хийла даІ девзи-кха шуна.
Байн дакъа къевсинна летачу хенахъ
Хийлаза дезнера шун а
Шаблтанан маьІан мукъ къийла,
Хийла...

Сан куьйгаш, кегделла тІемаш,
Сан-м дукха дуьсий шух дийцанза.
Аш хийла тоьхнера сан динна ленаш...
Шу муьтІахъ хиллера шайн халчу дена.
Тешаме хиллера хІинцалца.
Тахана де ийши-кх шун а,
КъинтІера волу-кх со шуна...
Сан когаш, нуьцкъала когаш,
Хийла ницкъ хили-кха шуна а.

Хийлаза, даш саяна языйна гелаш,
 Хуьйды шух сан некыйн тлуналла.
 Хийла со луйтана ваьккхи аш,
 Хийла со лечуьра ваьккхи аш.
 Сан когаш, хьадалчаш кьсера.
 ГлоьнгагIа некъашца кхирстинарш,
 Аш гIо деш, нах бухку гIера
 Ас хийла бердаш тIехь цистира.
 Шун ницкъо хийла сан дни идабинера,
 Чов хилла, дазделла дегI идадинера.
 Идалан уьшалша шу кьар ца бинера.
 Хонкаран гIамарша шу кьар ца бинера,
 Тахана де ийши-кх шун а,
 КъинтIера волу-кх со шуна.
 ЭхI, бIаьргаш, сан сема бIаьргаш,
 Ямартло ца ги-кха шуна.
 Аш къестадинера дуьненан хьаьркаш,
 Хийлаза дезнера шун а
 Аьрзуца семалла кыйса,
 Шаьлтанца иралла кыйса,
 Хенаца сихалла кыйса.
 Сан бIаьргаш, сан сема хехой,
 ГIенах а кIелонаш ган дезна дара шу,
 МостагIа къаставан Iемина дара шу,
 Цийх оьху сан бIаьргаш, эххIай,
 Ямартло, бос боцуш хилла-кх и,
 Ямартло, ницкъ болуш хилла-кх и,
 Ямартло туьйли-кха шул а,
 КъинтIера волу-кх со шуна.
 КъинтIера волу-кх со,
 КIора а сайн дегIан меженна къинтIера волу-кх со.

Ткъа хъуна, ткъа хъуна, дог сан!
 Хьо-м дара дуьненнал доккха,
 Хъайна чу тарбинарг декъазчу сан нехан лазам,
 Девзина дара хьо хъайн боцчу балина лазар.
 Мецачу жлаьлеша Iийша хьо, да велла дисарг!
 Кху тешнабехкана гIелделла хIинца кIелдисахь!
 Бохамна тIулгал чIагIдаланза дара хьо,
 Диканна масал кIаддаланза дара хьо,
 Дара хьо гIелонна датIанза,
 Дара хьо цIийн цIергахь даганза!
 Да ваьттIа диса хьо, дог сан,
 Хьо-м дара дуьненнал доккха.
 Хъайна чу хевшинарг мискачу сан нехан гIайгIа!
 Цкъа карладахахъа дуьненахь мел лайнарш айхъа:
 Акхачу коьллашлахь вайх хьегна чагIалкхаш,
 Яккхийчу шахъаршкахь вайх хьегна тангIалкаш,
 Паччахьийн набахтеш, мостагIийн гIам наш,
 Маршонах ца юхуш, къежъелла заманаш...
 КIелдиса хан йоцуш дара хьо
 Со таррийн чевнаша кегийра воручохь,
 Хьо меттан чевнаша даккхийра доручохь?
 КIелдиса хан йоцуш дара хьо.
 Ас динна хилла чевнаш бухкарца къуьйлучохь,
 Ас сайна хилла чевнаш доьхкарца къуьйлучохь,
 Ас хъуна хилла чевнаш некхаца къуьйлучохь?
 КIелдиса хан йоцуш дара хьо,
 Дог!
 КIара ду-кх хъуна сан дош:
 КъинтIера ца волу-кх хъуна со,
 Аьрзунах тIома ца далахь,
 Юха а дуьнен тIе дала!..

Суна ца хаа, иза цу чуьра хьала муха ваьлла.
Амма бакьдерг кхин ду — бляьрзечу Губаша, Шемала
бо бохийна ца лаш, имамана шийтта чов яр...
Мохк тламарх боьлла стаг хилла иза олуш а хезна суна.

* * *

Латийча сирнико дохк а ягаеш,
Юькъя ю гуьйренан буьйса.
Со некъо, куьг а лаьцна, длавуьгу хинца.
Лаа-кх, Нохчийчов, хьан сирлачу гийналлех длаэн.
Нана,
Хьо сан ага техкочохь тар тесна ла.
Хюкху кирамах со дахарехь ма лехалаш,
Нана...
Гуьйре.
Ладуглу хан.
Сан дагца дохло хинйолчу ахархойн
Назманийн орамаш.
Суна хаа,
Нохчийчов,
Кютарийн,
Жлаьлийн,
Десачу ардийн
Гайгланаш муха лозу
Латийча сирнико дохк ягочу буьйсанна...
Хюкху кирамах со дахарехь ма лехалаш,
Нана...
Сох илли хилла, илли.
Со ган луучо соьга ладуглур ду-кх ишттачу буьйсанна.

Нохчийн яргаш басошка юьйлу,
 тIаьххьарчу гуьйренан малхехь
 йохъяла гIерташ.

Ехачу гуьйренца гуш а ца хилла йолу
 уьш

ХIинца дика къаьста.

ХIинца дерриге а дика къаьста.

ХIинца суна со а дика къаьста

Паналлин массо а маьIехь.

Сан когаш,

некъаша биъна,

базбелла —

исс шахьар голашка йихкича санна,

беза бу уьш.

Ткъа суна уьш байбан лаъа.

Суна верриге а вайвала лаъа.

Суна хьан кха тIера чемхалг хила лаъа,

Даймохк,

маьлхан зIаьнаршка

Со хьан хIаваэхь ловзавайта,

Мацца а хьан лаьтта вужур вуйла а хууш.

Нохчийн яргаш тIаьххьарчу гуьйренан малхехь
 басошка юьйлучу дийнахь,

ламанах дагаюьйлу дохк-марха санна,

хьох дагавийла лаъа суна,

Даймохк.

Децашна тIаргIа базлун хан,
Лаьмнашна мархаш язлун хан,
Иллешна цхьалла язлун хан,
ДаватIа,
Гуьйре,
Хьан.

Говро хи моллучу юкъана
дахаран ойла еш беречо,
дино, шен бергаца
жагIанан суй къагош,
ойбура гIелъелла ден ойланаш.

Говро хи маллал бен йоцучу
буьйсанна ойла еш илланчас,
иллино, шен дашца
Даймехкан суй къагош,
ойбура гIелъелла ден ойланаш.

Со кхетта сайн махкахь
хIора а бере илланча хIунда хилла.

Суна хаьа,
дин беллачу кIентан илли муха дека.
Амма ца хаьа,
илли деллачу кIентан дин муха терса.

Бюрзгал дитташ тлеттла телаш хьуьйсу,
 Вовшех хеба блаьрзе бурсанаш¹.
 Эвлайистехь сецна тховса буьйса,
 Дассадина сахьтийн бустамаш.

Анайисте цкъа малх баре хьежна,
 Баттах хилла сийна шагала.
 Нохчийн арс йижна, лаьмнех тешна,
 Блаьрг длакьовлуш хийла шахьаран.

Иштта йолчу буьйсанаша дууш,
 Сан сибат а хаьал хийцина...
 Хюкху хенах иллеш дохур ду ас,
 Винчу лаьтте дагардийцина.

* * *

Беттан серло гЮрийна,
 Лепа ломан бохь.
 Сан лазамна гЮли ян
 Санна, яйна дохк.

Ловзаран дой тирсина,
 Арс йижна дIа.
 Сан гIайгIанаш тхьийсна
 Илли ду-кх хьо, Iа.

¹ Ковллийн тайпа

* * *

Боданан шал белшех хьарчийна,
Базбелча кьастаран бала,
Церпоштан чкъург харц ца карчийта,
Доғанаш дийр ду-кх ахь, нана.

Хьайна ца девзачу бешаре,
Хьайн деле, дикачу нахе,
Буйсане, беттасан эшаре
Со вьохур ву-кха ахь, нана,
Ца хууш, хьайн бляьркин декхаро
Ца вуьтий со парг'атвала,
Ца хууш, хьайн ц'енчу дехаро
Байбойла кьастаран бала.

Боданан шал белшех хьарчийна,
Базбелча кьастаран бала,
Церпоштан чкъург харц ца карчийта,
Доғанаш дийр ду-кх ахь, нана.

* * *

Мамакаев Гарби

Полонез лакхийтийша, полонез,
машаллин ноти т'ера д'айолаяй,

шелонан ноти т'е кхаччалца
Лаьмнаша шайн к'айн куьйгаш меллаша шовданийн
пиллигаш т'е дохку — болало мукъа

Полонез лакхийтийша, полонез,
г'айг'анан ноти т'ера д'айолаяй,

лазаман ноти т'е кхаччалца
Х'умма а ма дац когаш ша т'ехь хилча а,
куьйгаш пиллигаш т'ехь хилчахьана —
илланча Даймахкана иштта ма вьолху даима а.
Полонез лакхийтийша, полонез...
Малхо шен дашо куьйгаш

анайистан пиллигаш т'е дох
болало Дуьненан мукъам.
Х'умма а ма дац илланча саг'ла доьхуш хилча а,
Дуьне доьлуш хилчахьана —
бешераш вуьшта лаьттар а ма дацара.
Полонез лакхийтийша...
Илланчийн куьйгаш пондаран пиллигаша бен ца дох,
Г'орийна когаш Даймехкан лаьтто бен ца бохбо.
Рояль а ма бу дечигах бина —
цуьнан а ма хилла цкъа орамаш.
Полонез лакхийтийша,
Даймехкан ноти т'ера д'айолаяй,
кьастаран ноти т'е кхаччалца

* * *

— Схьахетарехь, жулар к'езга ю,
И дин-бекъа дукха аьрха ю.
Габллаш оьшу иза караерзо, —
Иштта ойла йира л'уьно цкъа,
Амма дара оцу бокъан терсар
Лаар цунна корта маьрща ган.

— Схьахетарехъ, баргол клезга ю,
Кхуьнан ойла дукха зкха ю,
Буржалш оьшу хIара караерзо, —
Иштта ойла йира Iуьно цкъа,
Амма дара оцу говран терсар
Лаар цунна когаш маьрша ган.

— Схьахетарехъ, архаш клезга ю,
ХIара амал эцна йогIуш ю.
Цхьа шад оьшу кхуьнан дегIах кхерсто, —
Иштта ойла йира Iуьно цкъа,
Амма дара цу Iаспаран терсар
Лаар цунна цкъа ша маьрша ган.

* * *

Iшедаг, шедаг —
Цо а дуьйцу-кх шен дерг.
Маьлхан зIаьнар, лаьттах кхетале,
Иштта цхьанхьа гена-генахъ къеда-кх,
Даг чохъ еша-кх, стаг шех кхетале.

* * *

Саьрмико а хьаша лору, латта,
Сан цхьа хIума дар-кха хьобга хатта:
Хьаша веьнехъ, хила цIийнан да,
Мила хила вогIу хIусамда?

Хьо чу кхайкха таро яц сан —
Лаьхьа бу хьо.
Хьо хIаллакбан бакьо яц сан —
Хьаша ву хьо.
МаслаIат я зулам дац вайн —
Маьрша бу хьо.
Хьо дIагIолахь, сан дозанах балий, хIинца.
Амма хаа, саьрмик хилла юхабагIахь,
Юьртан шовда дехка хьуна дагадагIахь,
Юкьаметтиг къастор ю ван тIаккха цийца.

ДогIанан тIадамийн стиглара эгар,
Дуьненан адаман стигланах хьегар —
Церан цхьа рифма ю
Делехь,
Хийла шайх ца кхета дела.

Стайн муьттах Iенaш ю Нохчийчохь гуьйре,
ДIанисдеш, дIашардеш тIаьххьара гунаш,
Ас ховттуш: «Ва Iуьйре, адаман Iуьйре,
ХIун дахьаш еьна хьо? Дийцахьа суна».

Ткъа жоп а хеза-кха, Iуьйре йистхилча:
«Декъала хуьлда-кха веьнаверг ваха,

Ловчуина хIумма а дац хьуна ирча,
Адамо кхоьллинарг ду хьуна дахар».

Цхьа синаайаме дуьненна, ханна
Герггара малхо а боьллу шен бIаьргаш.
Мел велларг, мел вайнарг цIа веъча санна,
Тишъелла нана а хьовжу сан бIаьра.

ДIо орцаи хьаннашкахь дохк санна дов-кха
Сан дагалецамехь мел хилла зенаш.
Миччара гIовттахь а, миччара дахь а,
Ирсана хиллера сан некъийн зераш.

Со цунах кхестарна воккхаве хIинца,
Малх санна юрт йолуш, гIелвелча товжа.
Мел миска хиллехь а ас лехна рицкъа,
Дуьне а дохдеш ю сан ненан товха.

Цкъа Азехь нахалахь коьртах а ваьлла,
Сан дедас лийринарг бацахь а кхерч сан,
Кхузахь со иллица билгалаваьлла,
Кху лаьтто йохйо сан вежарийн берчаш.

Кху лаьттахь (доллучул коьрта и лара)
Ден чурт ду — сан некъийн зератан хIоллам.
Ас мацах чIагIдина, цIе йоцуш varaх,
Цуьнга ца кхочудерг или ца кхолла.

Ца кхолла пачхьалкхан, дуьненан цIарах
Дош а, шех кхардодерг кху лаьттан динберг —
Чекхдолий заманан чилланах, цIарах,
ХIоккхузахь охьало сан хилларг, хиндерг.

Хууш ву со хлокху ламаройн клажехь
Хиттиний кхелана дуьненан майда.
Мел члогла гертарх а, Европехь, Азехь
Курачу шахьаршкахь дладаьлларг клайдан:

Хууш ву со, эзар тукхамийн царца
Дуьненан шад хилла, лаьттина агло
Тахана юха а декъала барца
Сан синна карайой бешерийн члагло.

Хууш ву — и хаар хилла сан Iуьйре,
Кхуззахь малх болабеш мел веxачунна,
Стайн муьттах Iенаш ю Нохчийчохь Iуьйре.
Гечдина кху лаьттахь мел хиллачунна.

* * *

В. Высоцкийн безал

Жлаьлеш дIаловхку ас, жлаьлеш дIачехадо,
Борз а яц дуьхьала хIуттуш.
Деллахь а, тIекхойкхуш, ас пхьуй ца Iехадо,
Довшана метта дIовш дуттуш.

Со царех воьлла вац, со царех ваьлла вац,
Амма ву борз кийра йоьлла.
Мискъал а дуьненахь цхьа илли аьлла ас,
Со хIеттехь кIезанел тоьлла.

Жлаьлеша цистина сан динан бергаш а,
Сан шерзш астагла девлла..

Ас, берзан кѣцаш гуш, кѣйлина цергаш а
Яийна, кхачийна евлла.

Ас, динан ког ларбеш, диттина хѣостамаш
Сан дагах чекхдевлла дохку,
Делахъ а ца лекъа сан синан хѣостанаш —
Гитара ворхІ мерзан мохк бу.

Цу мехкан мерз хѣабеш цистинчу куѣйгашца,
Велла а, ас илли эр ду.
Оърсеха! Хѣан даѣинийн, хѣан моѣнийн уѣйраши
Со юха дуѣнен чу вер ву.

Юха а глоттур ву, жѣаѣлеш дѣачехадеш,
Лардан хѣан сийлаллин борза.
Мотт боцуш вагѣахъ а, хѣан бакъдерг хѣехадеш,
Сатесна цхѣа гила борз ган.

* * *

Ма-хуѣллу дѣахѣуллуш, хѣерчар ву барзакъах,
Кхин мехех со хѣулван хѣума ца дисина.
Сан сина язѣелла аѣхкенан барздал-Іаз.
Ахъ билгалдаккхалахъ со тешна дисинарг.

Ахъ билгалѣяхалахъ кѣотаран майданаш,
Ас цѣарна лахѣонза дисина седарчий.
Ахъ серлабахалахъ хѣуѣнарийн гайтамаш,
Хѣинца а сох хѣеггал, со ирсе хѣтачийн.

Гюртораш кеглучохъ ца хоържу доттагій.
Безамаш ца хоържу кеглучохъ лаамаш.
Біаърлагіех біаьрг буьзча, дог дуьзча моттаргіех,
Иштта бу-кх дахаран тіаьххъара хаамаш.

Олхазарш глевттича цхьалхачу кхерчара,
Ойла ца тохалахъ мокхачу маккхалах.
Барзакъаш зарзделча, дог а ду хьерча сан,
Леткъамаш бийр боцуш ша цхьалха даккхарна.

Ас цунна некъ бийр бу, некъ бийр бу иллина,
Мовттинарш дитина мах боцчу тийналлехъ.
ДіагІур ву, мехашна кхерчан неІ йиллина,
Мацца а кхета кху дахаран сийлаллех.

ГАДАЕВ М.-С.-на

Цунна ца хаъара «ваха ма-веззара» ваха.
Цунна ца хаъара ларвала кІезгачу нахах.
Цо тоам ца бора массарна там хирриг дийцарх,
Боршалла сов яра къонахчун аьрхачу ціийца.

И дика кхеттера лавтта ког баьккхича дуьйна,
Ша цхьаъ бен вацахъ а, шецанна шен бакъдерг ду
Цо некъаш гездира ца дойуш шен деган хІайкал,
«Нохчийчовъ» боху дош ворхІе а Іаьршашкахъ
кхайкхош.

И вольуш, вольура массо а вольучу дийнахъ,
Даймехкан къина и вольхура шен цхьана кийрахъ.

Цунна ца хаъара къонахий кхуьчу махкахь
Киллой а бекхийла массо а векхачу малхах.

Шайн цленойн лакхе бен кхин лакхе йоцучу царна,
Дуьненан диканах да-нана шайн духкучарна
Хаа йиш яцара, вайн дуьне кхоьллича дуьйна,
Къонахчун кхоллам тӀехь чӀуг йохуш, хьийзина
дуйла.

Вожа ца вуьйжира, тӀаьххъара гӀавттира иза,
Массо а заманийн теш хилла, халкъалахь виса.
Цкъа тоха-м велира, мел динарг кӀезга а хетта,
Седа а буьйхира, къонахчун бӀаьштигах кхетта.

* * *

Хотийн кийрахь мила угӀуш эхка.
ДогӀа доьлхуш Ӏаьршийн синан Ӏомах.
Со кхийтира, стенна оьшу ломахь
Цхьа кхерч кхечу кхерчах бузу некъаш.

Пешхойн ломан кӀожехь говраш ежаш.
Шен зӀаьнаршца Ӏуьйре юьлуш малхо.
Со хийтира, стенна локху махко
Цена эшарш, дашо-дато эшарш.

Ломахь некъ а ца хиллера атта,
Цхьа дохк хилла, стиглано са хьаьшча.
Со кхийтира, стенна хьийза Латта,
Цу Ӏуьйранна цкъа шун бӀаьра хьаьжча.

Царах кхерч хуьлучу дийнахь,
 Озах дош хуьлучу дийнахь,
 Тулгах чурт хуьлучу дийнахь
 Хоразза сан ойла хилла:
 Кху лаьттахь эрна ца Iийна-кх
 Iийнарг.

* * *

ХIусаман корах бен
 синтIадам ганза,
 ХIусаман цIенкIа бен
 кхин некIаш ганза,
 Некхана велхар бен
 кхин бала ганза,
 Ден бIаьргийн гIайгIа бен
 кхин кIайле ганза
 Волучу суна,
 Даймохк, хьо гIенашкахь дуьхьалахIиттар —
 Цунах ца кхета-кх со, мел дахар литтарх.

* * *

Сан дашах дош дина, со Iамош берш,
 ДекIала хуьлда шу, пекIарш.
 Сан цIарах цIе йина, со Iамош берш,
 ДекIала хуьлда шу, пекIарш.
 Дуьненах дог лозу-кх, шун ойла еш,
 Аш кIесто дисначу пекIарх.
 Сел атта аш юха схьакхийдадеш
 Ас шайна дIаделла хьекIал.

Малхбале, Малхбале...
 Малх балехъ, малх балехъ...
 Текхаш ю, техкаш ю вагонийн чкъургаш,
 Ткъа нохчийн бераша ловзадо гІулгаш.
 Уьш кхета ца туьгу къемата-дийнах,
 Мах боцуш хохкуш ду уьш хІокху дийнахъ.
 Докъанна неІ еллахъ, дІа охьалелха,
 ХІора а социйлехъ ган лаъа пелхьо...

Малхбале, Малхбале. Малхбале...
 «Ма бале дехки тхо, ма бале»...
 Кхин дІадерг соьга ма дийцийта, латта —
 И хьуна гина ду, и хьовга хатта.

Генаш тІехъ хІиттина дитташ
 Лехначохъ Іуьйре тІскхечира.
 Шавьлтанан чекх са гун дитт ас
 Біаьргашна дуьхьала лецира.

Сан бозбуанчаллин ловмар —
 Со иштта гІан тида гІертара.
 Гора сайн болатан оьмар,
 Болатан кІур хІора кертара.

Дуьненан бос бора алхха
 Кийрахъ аз гІорочу болатан,
 Хетара болатан малх а
 Дуй биъна илли ца доладан.

Болатан урамаш, кораш.
Болатан абаде, азалла —
Дерриг а, дерриг а гора,
Ца гора цхъа синан хазалла...

Кхийтира со иштта, халла
Шаьлтанан диттах чекхволучохъ,
Гпан доций болатан цхьалла,
Дог доций илли ца олучохъ.

Кхийтира, цу кхстамах а
Суй хилла, цийлора азалла,
Иллина цийлора малх а,
Цийлора дуьненан хазалла.

Лелира шаьлтанан дитт а,
Ца лайна сан куьйгийн цийдалар...
Когаш тлехъ лаьттара дитташ,
Генашца малхе уьш кхийдара.

* * *

ЭхI, дахар, дахар-яI, хьан гIиллакх:
Кхерчо бен ца вохвеш хан хилла-кх.
Делахъ а, еса ю кху буса
Ден хIусам — сужданан кьубба сан.

Со иди, хан юьтуш некъашца,
Хьаьхна кху дуьненан ссалла,
Хьаьгнера хьан пхьуран декъах со,
Къеначу сан ненан эсалла.

Ткъа хІинца дарц хьовкху пешара,
Алмазаш доьлху дІо бешара,
Лулахойн туьнкалгаш къарьелла...
ХІан-хІа, дац и суна тарделла.

1

Со хІинца цІахь хиларх тешаш вац,
И чІагІдан тховса сан тешаш бац.

БІАБСТЕ

Дуьххьарчу зІаьнарийн йовхо ца лалуш,
ЧІенигаш лелхара. ГІа-бецан алу
Етталуш, этІара стигалан чкъор.
Юьрта тІехь кІарраш а гІуьттура сийна.
Царна бен дацара хІора а цІийнан
ХІора а са бузо диллина кор.

МОГІАНАШ

Со цецвуьйлу маьлхан дийнахь са гарна
Синан къайле ца гуш волчу стагана.

* * *

Шелонах экама хебачу аьнгали корех
ДогІанан тІадамаш деттало акхачу кхорех.

* * *

КІайчу лай тІе бужуш кьийган Іаьржа мохь,
Цагинаверг тахна кхетар вац-кха сох.

* * *

Вашас шен вешина тІаьхьа ков кьовлучу хена
Хіун ойла хуьлу те вежарий биначу ненан?

* * *

ТІаьххьарчу сирнико цкѣа а Іехийна вац со,
Суна хаьа со тІаьххьарчу дашо а Іехор воци

* * *

Сан сино олалла ца дечохъ кийранна,
Со хІокху дуьненан ойла ян кхийрина.

* * *

Кьонахчо ша дина диканаш лийрича,
Кіилло цо дийр долчу вонах ца кхийрина.

* * *

Сан цамгар ги-кх хьуна, уьнах цІанваларг,
Хьо кьобал мел винарг хьайн дуьхьа валарг.

* * *

Къен валар — сан халкъан шатайпа кхетам,
Дуьненан лакхе ю-кх, вехаш, хьох кхетар.

Кхин цкъа а сокур ву, тлаккха
 Длаваха дезар ду сан,
 Хіара юрт сама ца яккха,
 Ца ган
 Цкъа а
 Доллучу дуьнен чохь ахь суна байина къуьда.
 Ткъа некъаш-м уьду
 ТкъолгІачу бешеран кийра.
 Дог дац сан кыйла.
 Шун уьйтІе ларьсчу жІаьлина дуьтур ду ас и.
 Дуьзна-м хир дац и,
 И Іийшарх беттаса даллаца.
 Хьан гІенаш Іуьйшур ду цо, хьо самаяллаца,
 Юха а латалца
 Доллучу дуьнен чохь ахь суна байина къуьда.
 Ткъа некъаш-м уьду
 ТкъолгІачу бешеран кийра.
 Са дац сан кийрахь.
 Ас иза дуьтур ду шун уьйтІе ларьсчу баттана,
 Давккхина сайи дегІан баттара.
 Дерриг а дуьне дІадижича, набарна детта,
 Цо иза Іуьйшур ду, сагатлуш, сегІазан метта,
 Лардеш сан букара ІиндагІа.
 Со хиндерг хууш ву,
 Ца бевзаш кхин цхьа а синхаам,
 Хьан бІаьрхих лепар ду сан шерийн кочар
 КІезгалла ца ловчу амалан кочахь.
 КІайн некъаш-м уьду
 ТкъолгІачу бешеран кийра.

* * *

Блаърсин бос бу хъажар,
Некъан бос бу ойла.
Хъан тлаъххъара къажар
Басадаьлла гойла-кх.

Деган чам бу хъастар,
Деган чам бу куьйгаш.
И тлаъххъара къастар
Суна чаьмза хуьлда-кх.

Пхьеран букъ а буош,
Тлехаърцинехъ гIала,
Хьовца мел дерг дойуш,
Кхин а дай сан-м ала:

Кура дацахъ аьрзу,
Лекха дацахъ лаьмнаш,
Дахар хуьлда-кх блаързе,
Дуьне хуьлда-кх чаьмза.

* * *

Буйсано садоьлу,
Кора тIе дехкина балдаш.
Буйсано салоьцу,
Дохуш вайн хIусамна барташ.

Ткъа хIусам-гIайре,
Сан синайамехъ лелий,

Ша сання, гІайгІа
Юуш ду хьан бІаьргийн гІелій,

Ца кьаьсташ букъ бен
Юьхь-дуьхьал хьоьжучу хенан.
Вайшинна юккьехъ —
Пачхьалкхаш темийн, цатемийн.

БІаьрдуьхьал хІуьтту
Генара бІарлагІе ваьснаш ¹
Ишттацохъ гІуьтту,
Цкьа хезна азаллин аьзнаш...

Ло сання гІайгІа
Хьур яра дуьненан маьІе,
Мел динарг дайа,
Карадан лазамаи маьІна.

Ирс доцуш хилла,
Ас кьобал дийр дара дахар,
Заманан хІилла
Ца девзаш, догдуьхьал ваха.

Юха а кхолла
Гамонца берд боцу гІайре,
Юха а кхолла
Иллин бен дош доцу гІайгІа.

Юха а ваьлла
Хьан деган суй баккхал лекха,
Баркалла аьлла
Ерзаян шира шо ле хан.

¹ Весаи (диал.)

Буьйсано садоуш,
Кора тIе дехкина балдаш...
Буьйсано саловцу,
Дохуш вайн хIусамна барташ.

* * *

Сан сица гIорийна хьан бIаьргийн малх,
Сох кхин ца кхаьрда, кху юьртара нах.

Дозаллех дIавовлла со, бабин воI,
Дахарах дIайовлла хьо, коча йоI.

Цкъа а кхин ца лазо тешаман бIаьрг,
Дахаро хIоттийна дерзоран хьаьрк.

Делахь а ямартло ас маракуьуьлуш,
Хьан юьхь тIе кхийда-кх сан шерийн куьйгаш.

* * *

Вай вовших ца кхеташ яйинчу ханна,
Бехк боцчу адамийн бехк бина дехаш,
Ахь курс еш, ас курс еш, зезагех санна,
Лехьор ду вай эладитанаш нехан.

Уьш, гулде, кхийдор ду вай вовшийн кара,
Кховьхур ду безаман хIолламна хьалха,
Ца хууш, бехдойла вай вовшийн гар а,
Ца хууш, бехбойла вай вешан малх а,

Ца хууш, бехкаца нисъян йиш йоций
Адамо ша шена кхоьल्लीна харцо,
Ца хууш, толамхо къасталуш воций,
Цкъа шимма йовьтина гIала тIехарцахь.

Хьан мохь а, сан мохь а, цхьа лазам хилла,
Хьийзар бу Iаьржачу хьаргIанан вастехь,
Цхьанна а девзар дац бекхаман хIилла,
Цхьанна а хуур дац лозу дог хьаста.

Ткъа хир ду харц хабарш, зезагаш санна,
Вай кIадлахь, тIаккха а кхечара лехьош,
Ткъа хир ю вай вавьша яйина хан а,
Бала мел боцучо даггара хьехош.
Ткъа хир ду юха а вовшех ца кхетар,
Юха а кхетамо кхоьल्लीна безам.
Юха а курачу бIаьргаш чохь — вета,
Лакхара, лахара вьшашка хьежар.

* * *

Шовданна IиндагI дан ножан дитт оьшу,
Кошанна упха ян пожан дитт оьшу,
Доллучу дуьненна дашо малх оьшу,
Цхьа адам ирсе дан кхин адам оьшу.

КIорга ду боху ахь Нохчийчохь Iаьмнаш,
Лекха ду боху ахь Нохчийчохь лаьмнаш,
Мерза ду боху ахь лулахойн кхаььнаш,
Шорта бу боху ахь хьо йовза хьаьгнарш.

Блаыргашца са кІамдар дац хуна хьастар,
Амалшца садаар дац хуна хьастар,
Делахь а бу хуна илланчин хастам,
Ца хилча ца далахь хилийт кьастар.

Да воцчу кІентан а дог лозу хуна,
Стаг воцчу стеган а дог лозу хуна,
Амма кху дахарехь ца нисло хуна,
Тіскхачча, адамо ловр доцуш хІума.

Стогалла амалшна ца хуьлу говза,
Мел чІогІа хьаьгнехь а деза дог довза,
Цундела воьду со, Іодика йойла,
Декъала хуьлда-кха кьастаран ойла.

Цхьаь бен дац стиглахь Ча Такхийна Тача,
Цхьа а вац ницкъ кхачнарг цунна тіе кхача,
Даггара боху ас, сатийсам кхачош:
Декъаза хуьлда-кх со, хьо бен ирс дацахь.

* * *

Со дукха листина тоїне я ловзарга,
Ца карош цхьа балий, кьай бен.
Ткьа тахна кху жимчу юртахь хьо повзар а
Хир ю-кха дахаран кьайле.

Хийлаза легашкахь сецадеш «маржа-яІ»,
Со хийла дегнашка кхийди.
Эххар а, хатІ дайна, некъашлахь варжале,
Хуьна тіскхача а кхи.

Дуьне а хьобстур ду седарчийн тутмакхо.
ХIумма а ца хеташ ирча,
Делахь а хала ду-кх дахаран дукъ такхо,
Хьох кхеташ адам ца хилча.

Цундела кхоьлли те хьо кIентан лаамо,
Я хено нисди те ишта?
Ма-хетта вагаван са аьрха ламаро
Хьан а кхаж баьлла-кха хIинца...

Хьуна ца кечдина хIинца а барзакъаш,
Еарин буьйсанна аьлла.
Хьо йицъян ца кхиъна туьйранийн бIарлагIаш,
Кеп хIиттош, шовданс яьлла.

Ламанца гIаргIулийн назманаш яхъелла.
Ахь церан ойла ма ехьа.
Хьан гувйре оьцур яц цхьамма а, мах белла,
Нохчийчохь, Идалал дехьа.

Ца хаьа хIинца а муьлхачух ешар хьо,
Мила хир хьан некъан гIортор.
Хьан векал вина сох ткьолгIачу бIешеро,
Нохчийчов тоьшалла хIоттош.

Цундела боху ас, бицбина лазамаш,
Декийта салосьцу ловзарш.
Муьстаргна йицъяла мегар-кха Заза а,
Сан хене ваьлlexь хьо йовза.

Цундела чІагІдо ас, дуьххьарчу шуьнера
Тахане бина некъ кхачош,
Нагахь хьо Маьлх-Аьзни елахь а дуьненан,
Со цхьаь ву-кх хьуна тІекхача.

* * *

ХІун дийр ду, хІун дийр ду, хила ца доьгІнарг,
Мел чІогІа лаарх а кхочуш ца хилча.
Хьуна со кхин гур вац ойланех вoьхна,
Ахь со а ма хьеста кхин хьайн бІаьрхишца.

Дуьнснан дуьххьарчу пожа кІел ехна,
Дийцина дацахь а, езнера суна.
Іапказан гІамаршлахь хьан лараш лехна,
Карийна яцахь а, эшнера суна.

Довзалан хьашташа ца кьанви со а,
Хьо а ца кьежъели, цІеннана хилла.
Ахь беллахь баьллачу пайданах тоам,
Дерриг а дерзадеш, суна бехк биллий.

Бехке ву, кхерарна хьан бІаьра хьажа,
Бехке ву, чехорна хІора а буьйса,
Хьох хила лаарна Іаьмаран Заза,
Сайх хила лаарна БахІдаран Муьстарг.

Суна ца хаьара, эца йиш юйла.
Сайоккхуш боька а йиш юйла безам.
Суна ца хаьара, со бехке вуйла,
Хьан ойла йовзанза хьан бІаьра хьежна.

Аьрауно синтемах ца юхку маршо,
Къонахчо диканах ца духку эхь а,
Лазамах хуьлда-кх сан докъяна марчо,
Хьан цийца йоцу шле ас хьсыга ехнэхь.

Ткъа хинца хлун дийр ду, хила ца доьгларг,
Со вала вижарх а, кхочуш ца хилча,
Хьуна со кхин гур вац ойланех воьхна.
Ахь со а ма хьеста кхин хьайн бляьрхншца.

«Лайн стаг дуьнен чохь хиларан кхин цхьаь а тоь —
шалла карийна Илманчашна. Шуна гуш йолу ларш ах
метр хиллал яккхий ю, духха хан йоцуш йитина а
ю уьш хлорку ломан буьххьехь», — дуьйцу
дикторо. Кхин цкъа Iexий-кх ас дуьпенан адамаш...
— Дјавижа, дјавижа, — дјасаветта со, — ма члорла
самаваьлла хьо.

Ч У Л А Ц А М

Байбахахь язйина байташ (Цикл я поэма)
Йохчийн пейзаж
Серлоно серлопехь кхоьल्लीна...
Мел хан яьлла?»
«Адамо адамна кхоьल्लीна харцо...
«Бакъдерг — со хилла н лаха...
Хьс бляьрга бахана, бларз а ца вели...
Оханех тера ю хьан куьйгийн...
Гуьйре
«Сиртан тлай тлехь пелхьо...
«Хьо мазал марзвели, хьо хьочал...
«Канаш чохь хи эцна мехкан шле...
«Зама ю дјатекхаш...
«Шух болуш, лаьхьано шси цлорга...
«Глурглезан тлам санна клайн...
«Десачу гуьйна тле меча пхьуй...
«Со вежа пачхьалкх Даймохк ю...
«Бехийла-кх доттагий! — олуш...
«Ша халла кхаьल्लीна пхьид...
«Егайо корера лампанан серло...
«Чекх са гун цхьалха дитт...
«Хьаьрмикан зазанах дог делладелла сан...
«Хьо ховха бляьлланган сара бу...
«ТулгIеша эсала ловзадеш...»

«Гіа-бсцан патаршлахь сийна тхи...» .
 «Сан ойла лелхаш ю...»
 «Бухах ціе латорна дог-пах а...»
 «Нохчийчов, хаьрцина бІов...»
 «Урх хаьдда вир Іовху...»
 «Лай кіелахь ченаш...»
 Къийсам
 «Нигатан шабарш до акхачу...»
 Ваша веллачу йишин узам
 «Ційибелла стайн буьртиг...»
 «Каш санна таьІначу буьйсанна...»
 «Сан ойланаш...»
 «Хьо ара ца йолуш йисичахьана...»
 «Хьалха доьдуш гіам ду...»
 «Автобуса тіехь лелаш ду сан эхь...»
 Гіенаш («Сан гіенах даьккхинчу...»)
 «Со ша тіехь Іуьллуш ву...»
 Тешам боцчу кіантана йоІа лекхна йиш
 «Сан ненан ашхІада...»
 «Уггаре а сирла дош ду...»
 «Ламанан тархаш лечкьаргех ловзучу...»
 Новкъахь
 «Куьзган чуьра санна хьовжу...»
 «Ма хьежахьа хьо сан дагчу...»
 «Тилавалар похіма ду сан...»
 «Гіаргіули я тіома чагіалкх...»
 «Ахь соьга хьотту...»
 «Буьйса, кіора санна...»
 «Цхьа хаза машенаш соьцу шун лулахь...»
 «Йохьанна и харц бу ца алалуш...»
 «Хіора хьан шеконан мІаьрго...»

- 50 «Ияш хавлла аьрзу, х1ай...»
 51 «Хьо воккха х1унда ве...»
 52 «Сан тешам — и х1ун ю...»
 52 «1аьржа бода хуьлда ца...»
 53 «Б1аьстено ладовг1у...»
 53 «Хьан хьажар — иза...»
 54 «И аьрзу суна евзаш ю...»
 54 «Ва йиша, Махьшарехь санна...»
 55 «Сан некхехь бен бина олхазар дара...»
 56 «Чам бахар дош хетта вацахь...»
 56 Ойланаш
 56 «Беттаса лекхачу буьйсанан к1оргенехь...»
 57 «Алхха цхьа мо бу и со веа х1усам...»
 57 «Б1аьрга 1оттарх п1елг гур боцуш...»
 58 «Дош ду и, баттара даьлла...»
 59 «Мосалг1а чкьор ду и...»
 59 «Вешшехь дуьйна хуьлу...»
 60 Кхазаргаш
 60 Лулахой (бегаш)
 61 «Меллаша х1аваэхь шагала санна...»
 61 «Хиьна шен дена ша гойла...»
 61 «Дуьхь-дуьхьал хиьначуьра...»
 62 «И ц1е ю...»
 62 «Мел велларг, мел вайнарг кхайкхина...»
 62 Берашна я бегашна
 63 Сацаран хьаьркаш йоцу стихаш (Цикл)
 64 Иийна 1уьллучу г1арг1улин б1аьра хьоьжуш
 64 «Со самаваьккхира йоккхачу...»
 65 «Дай боцу нскъаш...»
 66 «Т1ам меттах ца хьабеш...»
 66 «Маьрк1аже когаш го...»
 67

Нох, це, чох	98
«Ас малхе кховдор ду...»	98
«Сан ненан искхах...»	98
Цхьаалла	99
«ЖӀаьлеш а дӀагъ кху шийлачу буса...»	100
Сулейманов Ахьмадана	101
Гой шуна, доттагӀий	102
«ГӀа лехначу лай тӀе Ӏена гинсу...»	103
«Хьан кор а догур ду...»	104
«Сан тахна эшаран денош ду...»	105
Ширачу илланчин узам	107
«Шаьлтанан цхьа Даймохк бу...»	108
Грамматикех лаьцна	108
«Цкьа ирсах ца тешнарг...»	108
«Къора ву со, къора ву...»	109
Гуйре	110
Буйса	110
«Хьо суна хьарам ю...»	111
«Ахь кӀайчу куьйгашца кхе туьллу	111
Цхьа илли я нийса ца тиллина це	114
«Массо а меже тӀегулийна...»	115
«Сан бехк ма бац...»	115
«Дошара вossaхьа, накъост...»	116
«Суна бен бац на кхоьल्लीна хӀоллам...»	116
«ХӀара лаьмнаш цӀокъболатан дуйла...»	116
«Сан даг тӀе Ӏад хьоккху...»	117
«Хьан кӀайчу духарх ма тера ю-кх...»	119
«Со кхоллалур бу шаьлтанах...»	120
ГӀалат	121
ГӀалара йоӀ езаеллачу ламарочун ойланаш	121
«Доккха мел хили а дайн хилла-кх ло...»	122

Дагардийцар I	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Дагардийцар II	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Губашан тIаьххъара узам	.	.	.	.	.	.	.	.	.
«Латийча сирнико дохк а ягаеш...»	.	.	.	.	.	.	.	.	.
«Нохчийн ярташ басошка юьйлу...»	.	.	.	.	.	.	.	.	.
«Децашна тIарга базлун хан...»	.	.	.	.	.	.	.	.	.
«Говро хи моллучу юкъяна...»	.	.	.	.	.	.	.	.	.
«БIорзгал дитташ тIеттIа телаш...»	.	.	.	.	.	.	.	.	.
«Беттан серло гIорийна...»	.	.	.	.	.	.	.	.	.
«Боданан шал белших хъарчийна...»	.	.	.	.	.	.	.	.	.
«Полонез лакхийтийша...»	.	.	.	.	.	.	.	.	.
«Схъахетарехь, жулар кIезга ю...»	.	.	.	.	.	.	.	.	.
«Шедаг, шедаг...»	.	.	.	.	.	.	.	.	.
«Саьрмико а хъаша лору, латта...»	.	.	.	.	.	.	.	.	.
«Хьо чукхайкха таро яц сан...»	.	.	.	.	.	.	.	.	.
«ДогIанан тIадамийн стиглара эгар...»	.	.	.	.	.	.	.	.	.
«Стайн муьттах Iенаш ю Нохчийчоь гуьйре...»	.	.	.	.	.	.	.	.	.
«ЖIаьлеш дIаловхку ас, жIаьлеш дIачехадо...»	.	.	.	.	.	.	.	.	.
«Ма-хуьллу дIахьуллуш, хьерчар ву барзакъах...»	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Гадасв М.-С.-на	.	.	.	.	.	.	.	.	.
«Хотийн кийрахь милла угIуш экха...»	.	.	.	.	.	.	.	.	.
«Царах кхерч хуьлучу дийнахь...»	.	.	.	.	.	.	.	.	.
«ХIусаман корах бен синтIадам ганза...»	.	.	.	.	.	.	.	.	.
«Сан дашах дош дина...»	.	.	.	.	.	.	.	.	.
«Малхбалс, малхбалс...»	.	.	.	.	.	.	.	.	.
«Генаш тIехь хIиттина дитташ...»	.	.	.	.	.	.	.	.	.
«ЭхI, дахар, дахар-яI...»	.	.	.	.	.	.	.	.	.
БIаьсте	.	.	.	.	.	.	.	.	.
МогIанаш	.	.	.	.	.	.	.	.	.
«Кхин цкъа а сокур ву, тIаккха...»	.	.	.	.	.	.	.	.	.
«БIаьрсин бос бу хъажар...»	.	.	.	.	.	.	.	.	.

«Буьйсано садову...»	147
«Сан сица глорийна хьан бляргийн малх...»	149
«Вай вовших ца кхеташ...»	149
«Шовданна ИндагI дан...»	150
«Со духха листина тойне я ловзарга...»	151
«ХIун дийр ду, хIун дийр ду...»	153

Апти Дибаетич Бисултанов

ТЕНЬ МОЛНИИ

Стихи

(на чеченском языке)

Младший редактор Р. Б. Плиева

Художественный и техн. редактор И. И. Джансуева

Корректор Т. И. Бурасева

ИБ № 1892

Сдано в набор 24.07. 1991 г. Подписано в печать
17.12. 1991 г. Формат 60х84 1/32. Бумага тип. офсет. № 2.

Гарнитура литературная. Печать высокая.

Усл. печ. л. 4,65. Уч.-изд. л. 5,28

Усл. кр.-отт. 4,76. Тираж. 3000. Цена 3 р. Заказ № 4723

Чечено-Ингушское издательско-полиграфическое
объединение «Книга»

Государственного комитета ЧИР по делам
издательств, полиграфии
и книжной торговли, 364907, Грозный,
ул. Субботников, 35.

